

Opdrachtgever

Hogeschool van Amsterdam

Opdrachtnemer

Centre for Applied Research on
Economics and Management (CAREM),
Hogeschool van Amsterdam / H.
Ballafkih, J. Zinsmeister, M. Meerman,
N. Bay

Onderzoek

Meedoen in Nieuw-West
Einddatum – 20 januari 2016

Categorie

Arbeidsparticipatie

Meedoen in Nieuw-West

Conclusie

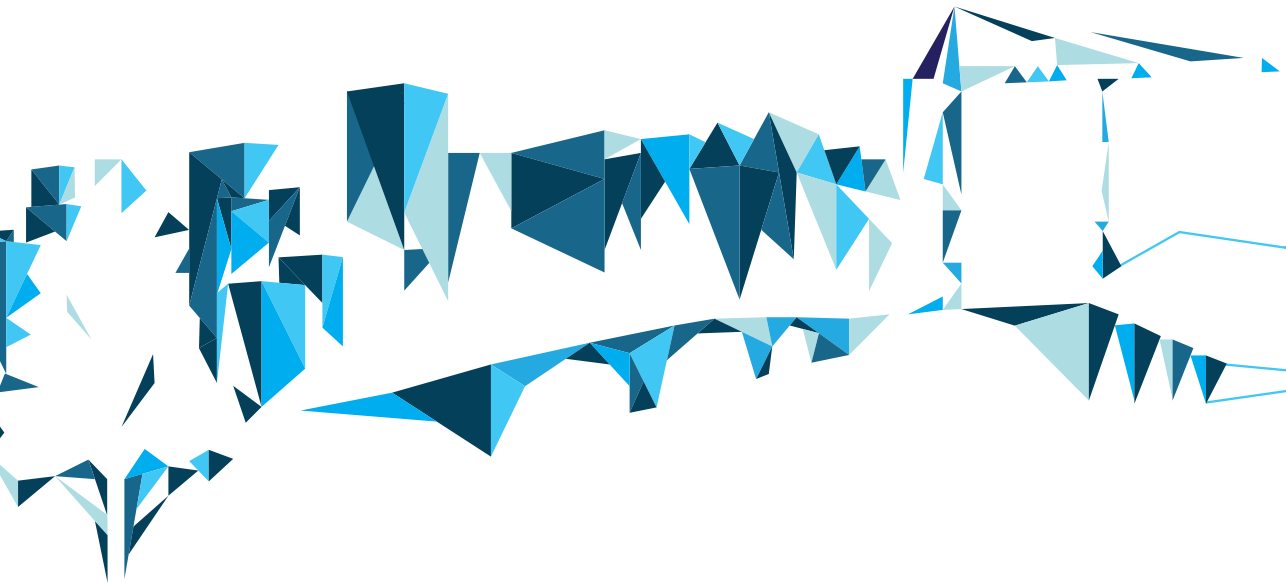
Het aantal bijstandsgerechtigden neemt eerder toe dan af, ondanks de economische groei. Ook komen er elke dag meer onzekere banen en flexibele contracten bij. Deze publicatie laat zien wat er achter de cijfers schuilgaat. Het is het verslag van een onderzoek naar de manier waarop mensen leven en samenleven. De participatiesamenleving stelt daarvoor nieuwe kaders. Vanuit het perspectief van de bewoners van Amsterdam Nieuw-West met een onzekere arbeidsmarktpositie worden hun participatie en participatiemogelijkheden beschreven. Het zijn mensen die werken, in loondienst of zelfstandig, en daarvoor een minimuminkomen verwerven, het zijn uitkeringsgerechtigden en mensen zonder uitkering of inkomen, mannen en vrouwen, ouderen en jongeren. Daarmee gaat participatie over betaald en onbetaald werken, over zorgen en onderwijs volgen. Centraal staat de vraag wat bewoners onder participatie verstaan, wat ze belemmert en welke mogelijkheden zij zien om het stadsdeel leefbaar te houden of te maken. De bewoners noemen kleine verbeteringen die snel zijn in te voeren, maar zij stellen ook de grote vraagstukken aan de orde over de verdeling van werk en inkomen, de verantwoordelijkheid daarvoor en de rol van de overheid daarin.

Link naar bestand

<http://www.onderzoekwerkeninkomen.nl/rapporten/qa15e7dc>

MEEDOEN IN NIEUW-WEST

Hafid Ballafkih
Joop Zinsmeister
Martha Meerman
Najat Bay

Meedoen in Nieuw-West

MEEDOEN IN NIEUW-WEST

**Hafid Ballafkih
Joop Zinsmeister
Martha Meerman
Najat Bay**

COLOFON

Redactie: Martha Meerman

Eindredactie: Ton Guiking

Fotografie:

Marjolein Boterenbrood bij hoofdstuk 6

Rufus de Vries bij hoofdstuk 2 en 4 (beiden uit de serie Buurtbanden) en 5

Petra Spiljard bij hoofdstuk 1, 6 (p. 65) en 7

Ontwerp omslagillustratie: LAVA DESIGN 熔岩设计

ISBN 978-94-6301-033-7

Urban Management in samenwerking met CAREM

Hogeschool van Amsterdam

Wibautstraat 3B, 1091 GH Amsterdam

Tel: 020-595 2312

www.hva.nl/carem

www.hva.nl/urbanmanagement

Recycled

VOORWOORD

Deze publicatie is de eerste in een reeks van het project 'Collectief aan de slag met participatie' van het fieldlab Nieuw-West, een onderdeel van het speerpunt Urban Management van de Hogeschool van Amsterdam. Vanuit dit speerpunt is de hogeschool in Amsterdam Nieuw-West, Oost en Zuidoost een meerjarig samenwerkingsverband aangegaan met de gemeente Amsterdam. Het doel van de samenwerking is niet alleen bij te dragen aan nieuwe kennis maar ook aan de daadwerkelijke verbetering in de verschillende gebieden in Amsterdam. De professionals van de hogeschool, de onderzoekers en studenten zoeken daarbij naar verdieping. Ze willen weten hoe het nu werkelijk zit, waarom problemen blijven voortbestaan, waarom kansen niet worden benut en welke vernieuwende wijzen van aanpak bijdragen aan structurele oplossingen. Het fieldlab Nieuw-West is in 2014 met onderzoek en experimenten gestart om antwoorden te vinden. De vertegenwoordigers van de overheid hebben ons het vertrouwen gegeven. Samen werken we aan de toekomst van het stadsdeel.

De tekst van deze eerste publicatie trof ons. We lezen hierin hoe verschillende groepen in Nieuw-West denken over meedoen en werken. Het onderzoeksteam bezit het bijzondere vermogen het gevoel van bewoners over te brengen op papier. Als lezers werden we geraakt door de beeldende passages en de rijkheid van de besproken thema's. Je leert de wereld zien door de ogen van bewoners, je hoort hun stem. De bewoners denken niet in termen van 'participatie' en 'zelfredzaamheid' maar geven eigen betekenissen aan de activiteiten die zij dagelijks doen. Deze publicatie zet een vergrootglas op die betekenissen, een noodzakelijke voorwaarde voor het vinden van passende oplossingen.

Uit de resultaten van het onderzoek komt naar voren dat de overheid en de lokale regelgeving niet altijd goed worden begrepen. Er bestaan tussen de overheid en de burgers in Nieuw-West veel onvervulde verwachtingen. Dat is iets van deze tijd. De overheid heeft minder te besteden en wil niet meer de hoofdverantwoordelijke zijn voor alle maatschappelijke vraagstukken. De nieuwe rol van burgers, waarin wordt verwacht dat zijzelf meer verantwoordelijkheid nemen, vraagt zelfverzekerdheid. Dat vergt nogal wat, zo blijkt uit dit verslag. De onderzoekers concluderen dat meer inzicht nodig is in ieders leefwereld, willen partijen de aan hen toegeschreven verantwoordelijkheid kunnen dragen. Deze boodschap delen wij. Inzicht in elkaars leefwereld en perspectief ziet Urban Management als een gezamenlijke maatschappelijke opgave voor de hogeschool, de gemeentelijke overheid en de bewoners. De conclusies die in deze publicatie worden getrokken vragen om een nadere dialoog over participatie. Hoe kan er aan jongeren meer toekomstperspectief

worden geboden? Wat vraagt dat van bedrijven? Hoe moet de gemeente Amsterdam het gebiedsgerichte werken inrichten zodat economische en maatschappelijke participatie worden bevorderd? Kunnen studenten hierin een rol spelen?

Dit onderzoek legt een basis en zal zich moeten verbreden. In het stadsdeel gaat het fieldlab op zoek naar een grotere betrokkenheid van bedrijven om mensen aan het werk te helpen. Het onderzoeksteam probeert in de stad verder te gaan met de bewoners en antwoord te krijgen op de vraag of nieuwe vormen van werk en inkomen – waarbij bijvoorbeeld minder verplichtingen worden opgelegd – meer aansluiten bij hun verwachtingen en inzetbaarheid. De kennis uit dit onderzoek maar ook de ervaringen van andere fieldlab projecten – hoe mensen omgaan met armoede, met laaggeletterdheid – komen daarbij goed van pas.

Alex Straathof en Anna de Zeeuw,
Onderzoeksspeerpunt Urban Management, Hogeschool van Amsterdam
Fieldlab Nieuw-West

INHOUD

Voorwoord	5
1 Participatie, werk en samenleving	9
2 Het eerste contact	17
3 De ontmoeting	25
4 Gewoon doen	33
5 Ervaren belemmeringen	43
6 Mogelijkheden scheppen	57
7 Samenvatting en conclusie	69
8 En toen...	77
Dankwoord	81
Literatuurlijst	83

1

PARTICIPATIE, WERK EN SAMENLEVING

‘Mensen kunnen optimaal bijdragen en meedoen aan de samenleving als zij zichzelf, in vrijheid, doelen kunnen stellen. Het is een voorwaarde om sturing te geven aan de keuzen die zij moeten maken, om ontwikkelingsmogelijkheden aan te grijpen en om duurzaam bij te dragen’, aldus econoom en nobelprijswinnaar Amartya Sen (1998).

Met deze publicatie doen we verslag van een onderzoek naar participatie in de samenleving, vanuit het perspectief van bewoners van Amsterdam Nieuw-West. Het is het eerste verslag van een vierjarig onderzoekstraject dat wij, onderzoekers en studenten van de Hogeschool van Amsterdam (HvA), samen met het stadsdeel zijn ingegaan. Participeren in buurten en wijken gaat over werken, opgroeien, ontwikkelen, zorgen voor kinderen en zwakkeren, maar ook over ontspannen en plezier maken. Het gaat over de dingen die een ieder doet maar ook over de rechten, plichten en verantwoordelijkheden die een ieder heeft. Rechten en plichten worden in wetten vastgelegd, het zijn de normen die de overheid hanteert. Maar bewoners van steden en buurten hebben ook hun eigen ‘wetten’, normen en gewoontes hoe zij met elkaar leven of hoe ze dat graag zouden willen doen. Ze proberen zich eigen doelen te stellen – soms is dat gewoon zien te overleven – en proberen waar mogelijk kansen aan te grijpen om ze te realiseren.

Deze publicatie gaat over de samenleving, althans, een deel ervan: de bewoners uit de gebieden Slotervaart en Slotermeer van het stadsdeel Amsterdam Nieuw-West. Het werkloosheidspercentage is daar hoger dan gemiddeld voor de hele stad Amsterdam

(11% versus 10%) en het is zeker hoger dan het landelijke gemiddelde (6,9%) (Amsterdam, O + S 2015). In het stadsdeel is veel kleinschalige bedrijvigheid en de buurt wordt omringd door grote bedrijven aan de Westas, in de Amsterdamse havens en op Schiphol. Er is veel werk maar niet altijd voor de bewoners. In de buurt wonen mensen die oorspronkelijk uit meer dan 150 verschillende landen afkomstig zijn. Het inkomen dat de bewoners kunnen besteden laat grote verschillen zien, een aanzienlijk deel van de mensen leeft onder de armoedegrens. De beleidsmakers in het stadsdeel maken zich zorgen over de bijbehorende getallen. De naakte cijfers geven echter weinig zicht op de bijdrage die mensen werkelijk leveren. Werkloos zijn of leven van een minimum inkomen zegt niet alles over de mate van participatie in de samenleving.

Ter voorbereiding op het onderzoek spraken we meerdere malen met professionals en ambtenaren die bij de lokale overheid werken. Zij zijn degenen die bewoners moeten en vaak ook willen helpen om optimaal te functioneren, ze zijn medeverantwoordelijk voor het scheppen van mogelijkheden om te participeren in het stadsdeel. Dat realiseren ze door buurtinitiatieven te ondersteunen en te bemiddelen tussen werkzoekenden en bedrijven. We spraken met hen over de omstandigheden waarin veel mensen in het genoemde gebied leven, over de onzekerheid. Er is weinig werk in het stadsdeel en veel bewoners hebben geen zicht op stabiel werk en een vast inkomen. De initiatieven die door de lokale overheid worden genomen om mensen te activeren passeerden de revue. Onze gesprekspartners noemden ze fragmentarisch en gericht op enkele doelgroepen. Sommigen van hen bekenden ook niet op de hoogte te zijn van de activiteiten die bepaalde groepen bewoners ondernemen en dat het contact met verschillende groepen veel te wensen overlaat. Zij weten dat de ondersteuning die zij bieden niet altijd afdoende is. Ze zijn zich er eveneens van bewust dat de werkgevers voor de bewoners slechts een beperkt aantal banen beschikbaar stellen, die dan ook nog eens minder goed betaald en vaak flexibel zijn. Sommigen hebben het vermoeden dat het honoreren en ondersteunen van de initiatieven van bewoners meer zou kunnen leiden tot betaald of nuttig onbetaald werk: tot participatie in de samenleving.

Zo kwamen we, als onderzoekers van de HvA en de beleidsmakers van het stadsdeel, gezamenlijk tot de doelstelling van ons onderzoek. We zouden op zoek gaan naar meer inzicht in de situatie van bewoners: wat doen ze, wat willen ze en welke reële mogelijkheden staan hen ter beschikking om deel te nemen aan de samenleving zoals zij dat graag zouden willen? Hoofddoel van het onderzoek is meer inzicht krijgen in de factoren die volgens de bewoners zelf bijdragen aan hun participatie in de samenleving. De lokale overheid maar ook bedrijven in de regio zouden vervolgens hun voordeel kunnen doen met die kennis. Het inzicht zou moeten leiden tot interventies en een context waarbinnen de mogelijkheden van bewoners meer tot hun recht zouden kunnen komen. Dat is het tweede doel van het onderzoek.

In maart 2015 voerden we gesprekken met diverse groepen bewoners over de manier waarop zij meedoen aan de samenleving. We spraken over de bijdrage die ze leveren en hoe ze die waarderen, wat in hun bereik ligt en welke wetten en regels hen daarbij helpen en welke in de weg staan. De gesprekken gingen over de manier waarop zij (zouden willen) participeren en over de ruimte die zij hebben, nemen en benutten om dat ook te doen. Met de gesprekken wilden we de kracht van en de belemmeringen voor verschillende groepen en individuen in de buurt meer op de voorgrond zetten, we wilden inzicht krijgen in de mogelijkheden die de betrokkenen zien in hun omgeving. Immers, indien mensen over het vermogen beschikken om bij te dragen, moet er wel een omgeving zijn waarbinnen ze hun kennis en vaardigheden ook kunnen inzetten. Dat moet volgens Nussbaum (2011) vervolgens ook gewaardeerd worden – door de omgeving die hen het werk verschaft en ook door het directe netwerk waarbinnen zij functioneren.

EEN FILOSOFIE OVER PARTICIPATIE

Ons onderzoek neemt de filosofie van Martha Nussbaum als vertrekpunt. Zij heeft het over het scheppen van mogelijkheden voor mensen, ook wel 'capabilities' genoemd, die noodzakelijk zijn om een 'goed' leven te kunnen leiden (Nussbaum 2011). De uitgangspunten van een goed leven die zij noemt, zijn te vergelijken met die uit de verklaring voor de rechten van de mens. Haar wijze van denken is een alternatief voor het denken in termen van primaire goederen zoals werk, inkomen, kansen en eigenwaarde, die elk mens nodig heeft en zou willen bezitten (Rawls 1971). Denken in termen van goederen is volgens haar, maar ook volgens Sen (1999), alleen geschikt als alle mensen onder dezelfde condities leven en hun behoeften gelijk zijn. Maar dat is niet zo. Mensen hebben gevarieerde behoeften – dat wil zeggen: ze zijn niet voor iedereen gelijk – die afhankelijk zijn van factoren als gezondheid, overtuiging, sociale omstandigheden, werkomstandigheden en persoonlijkheid. Sen en Nussbaum beweren in hun capability benadering dat het daarom niet zozeer gaat om het bezit van goederen maar om de mogelijkheden die mensen kunnen inzetten om die goederen, zoals inkomen, werk en kansen, uiteindelijk te bemachtigen. Deze benadering verzet zich daarmee tegen het meritocratisch beginsel dat beweert dat de verdiensten (merites) van een persoon (bijvoorbeeld een goede baan) voornamelijk toegeschreven kunnen worden aan de persoon zelf en minder aan de context waarin de persoon opgroeit en waarin zijn of haar socialisatie plaatsvindt. Vraagstukken van werkgelegenheid en participatie worden vaak vanuit dit meritocratisch beginsel behandeld.

In deze studie sluiten wij aan bij de capability benadering van Nussbaum en Sen en gaan er daarom vanuit dat de sociale en economische context de mogelijkheid zou moeten bieden om de eigen vermogens in te zetten. Als die mogelijkheden er niet zijn, kunnen de niet-gebruikte vermogens van mensen de oorzaak zijn van bijvoorbeeld een zwakke arbeidsmarktpositie. Mensen zouden de vrijheid moeten hebben om het leven te kiezen dat bij hen past zodat zij

kunnen doen wat zij vinden dat ze moeten doen, in relatie tot de mogelijkheden die hun ter beschikking staan (Sen, 1999; Nussbaum, 2011).

DE BIJDRAGE VAN DE OVERHEID: DE PARTICIPATIEWET

De overheid rekent het tot haar taak ervoor te zorgen dat iedereen een bijdrage levert aan de samenleving. Een belangrijk instrument dat zij daartoe heeft ontwikkeld is de participatiewet. Uitgangspunt van de wet is dat, met hulp van de overheid, iedereen zou moeten kunnen werken, naar eigen vermogen. Arbeidsparticipatie of betaalde arbeid is de ultieme vorm van participeren volgens deze wet. De wet gaat uit van betaald werk voor iedereen en, als dat niet mogelijk is, van onbetaald werk. De wet vraagt en eist van mensen die geen betaald werk hebben of kunnen vinden en die daarom een uitkering ontvangen, daarvoor een tegenprestatie te leveren. Het is vrijwilligerswerk of scholing om de mogelijkheden tot betaald werk te vergroten.

WERK EN WERKGELEGENHEID

Uit arbeidsmarktvoorspellingen blijkt dat er, nu en in de nabije toekomst, waarschijnlijk geen volledige en formele werkgelegenheid meer zal zijn voor iedereen (Schmid, 2010). Anderen nuanceren dat en beweren dat er altijd werkgelegenheid is maar dat het werk niet aansluit op het niveau, de ervaring, interesse en de behoefte van de werkzoekende (Kallenberg, 2006). Weer anderen menen dat er hoofdzakelijk voor de middengroepen geen werk meer zal zijn. We kunnen in ieder geval zeggen dat er nu te weinig beschikbare betaalde banen zijn in Amsterdam (Gemeente Amsterdam, 2015).

Wat precies werk is en of dat in voldoende mate aanwezig is, hangt af van wat onder betaalde en onbetaalde arbeid wordt verstaan. Met welk soort werk iets te verdienen valt is afhankelijk van plaats en tijd. In Amsterdam is er nu veel werk in de handel en horeca, financiële instellingen, communicatie, onderzoek en advies (Kerncijfers Amsterdam 2015). Er is altijd werk dat noodzakelijk is om een welvarende samenleving naar behoren te laten functioneren, dat is met name werk in het onderwijs en de gezondheidszorg. Hoeveel geld en banen daarvoor precies beschikbaar zijn en welke kwaliteit daartegenover staat, is afhankelijk van politieke en economische beslissingen. Waar volgens betrokkenen niet wordt voldaan aan de eis tot kwaliteit en het tegelijkertijd aan geld ontbreekt, ontstaat vrijwilligerswerk of mantelzorg. Dezelfde bezigheid wordt de ene keer bestempeld als betaalde arbeid terwijl het op een andere plek onbetaald vrijwilligerswerk heet of zelfs onzichtbaar is. Om mensen de mogelijkheid te geven kennis te maken met werken op de formele arbeidsmarkt zijn ervaringsplaatsen gecreëerd of stages. Als mensen kunnen werken en geld nodig hebben en er zijn op de formele arbeidsmarkt geen mogelijkheden voor ze, is de kans groot dat werk ontstaat in een onzichtbaar circuit.

Er zijn sectoren waar goed betaalde banen de overhand hebben, zoals de financiële sector. Er zijn ook bedrijfstakken waar, afhankelijk hoe de private sector dat regelt, slechte banen en zwart werk overheersen, zoals in de schoonmaakbranche. En ten slotte is er werk dat verrijkend is en eventueel tot (economische) groei kan leiden, waar individuen voor kiezen om zichzelf en hun omgeving beter te maken. Te denken valt bijvoorbeeld aan de culturele sector maar ook aan kleinschalige, vaak handmatige maakindustrie. Het werk dat daar wordt verricht wordt soms betaald, een andere keer niet. Indien mensen voor het werk dat ze doen worden betaald, gebeurt dat steeds vaker onder een 'precaire' arbeidsrelatie: ze zijn niet zeker van het werk en dus niet zeker van een inkomen (Standing 2011). Door het streven van bedrijven naar flexibilisering en naar successen op de korte termijn wordt veel tijdelijk werk gecreëerd, tijdelijk in duur en tijdelijk in het aantal uren per week. Het overkomt steeds meer mensen: mannen en vrouwen, autochtonen en niet-westerse allochtonen, jongeren en oudere werknemers, hoog en laag opgeleiden, asielzoekers en lang gevestigden. Voor mensen met een precaire arbeidsrelatie zullen perioden van werkloosheid vaak aan de orde zijn, de overgang van werk naar werkloosheid steeds minder scherp. Een precaire arbeidsrelatie brengt sommige mensen ertoe om voor zichzelf te beginnen. Zij die behoren tot dit zogenaamde precariaat – een groepering die vooral gekenmerkt wordt door onzekerheid qua werk en een laag inkomen – worden ook wel mensen met een zwakke arbeidsmarktpositie genoemd. Ze zullen vaker dan anderen te maken krijgen met de participatiewet. Veel van hen wonen en werken in Amsterdam Nieuw-West.

ONDERZOEKSVRAGEN

Met bovenstaande inzichten als uitgangspunt komen we voor deze publicatie tot de volgende centrale vraag:

Welke factoren dragen bij aan maatschappelijke en economische participatie in Amsterdam Nieuw-West, volgens bewoners met een vermeende zwakke arbeidsmarktpositie?

Om die vraag te kunnen beantwoorden is allereerst behoefte aan een definitie van wat onder maatschappelijke en economische participatie kan worden verstaan. Kennis van de definitie is nodig om elkaar te begrijpen.

- Wat verstaan bewoners in Amsterdam Nieuw-West met een zwakke arbeidsmarktpositie eigenlijk onder participatie?

Met het antwoord op die deelvraag kunnen we vervolgens nagaan wanneer sprake is van optimale participatie, wat in de weg staat en bij wie.

- Welke randvoorwaarden zijn volgens de bewoners nodig om te kunnen participeren?

Stel dat die randvoorwaarden gerealiseerd kunnen worden, welke mogelijkheden zouden bewoners dan willen aanspreken of aangrijpen, bij henzelf en in de omgeving, om tot optimale participatie te komen? We formuleren het als volgt:

- Welke mogelijkheden zien bewoners van Nieuw-West om de maatschappelijke en economische participatie van mensen met een zwakke arbeidsmarktpositie in Nieuw-West te verbeteren?

LEESWIJZER

Voor een antwoord op bovenstaande vragen hebben we veel mensen gesproken, meer dan 250. We zijn ze gaan opzoeken in hun eigen omgeving en netwerk waarin ze leven (werk, kerk en school), waarin ze vertrouwen hebben (vriendengroepen) of waar ze leren om een mening vorm te geven (school en begeleidende instanties). Het bleek niet eenvoudig om contact te maken. In hoofdstuk 2 staan we daarom uitvoerig bij die kwestie stil. We laten zien hoe wij kennis hebben gemaakt met de verschillende netwerken die in het stadsdeel actief zijn. In hoofdstuk 3 kijken we vervolgens welke bewoners uiteindelijk met ons in gesprek gingen en wat hen bij elkaar brengt. Daarna volgt een verslag van de gesprekken. We behandelen ze in volgorde van de drie hierboven beschreven deelvragen. In hoofdstuk 4 gaan we nader in op de omschrijving die bewoners geven van maatschappelijke en economische participatie. Vervolgens komen in hoofdstuk 5 de randvoorwaarden aan bod die bewoners stellen om maatschappelijk te kunnen functioneren. In hoofdstuk 6 worden

de mogelijkheden beschreven die bewoners zien om de maatschappelijke en economische participatie van mensen met een zwakke arbeidsmarktpositie te verbeteren. In hoofdstuk 7 volgt een samenvatting en conclusie. Dit hoofdstuk is zelfstandig te lezen. In hoofdstuk 8 reflecteren we op wat we zelf hebben geleerd en hoe we het inzicht uit het onderzoek kunnen gebruiken in verdere acties die we samen met het stadsdeel willen ondernemen.

2

HET EERSTE CONTACT

We wilden mensen spreken met een onzekere arbeidsmarktpositie. In Amsterdam Nieuw-West is die doelgroep groot en zeer divers van samenstelling. Waar moesten we beginnen? Om aansluiting bij deze groep te vinden is het belangrijk om ons te verplaatsen in de gedachtewereld en ervaring van de verschillende bewoners. Daar komt bij dat voor het specifieke onderwerp van onderzoek vertrouwen nodig is, het gaat hier immers over de kern van het bestaan waar veel van onze respondenten dagelijks mee worstelen. Toegang krijgen en houden vraagt goede contacten en doorzettingsvermogen. Het zou voor de mensen die wij wilden ontmoeten veiliger zijn om in de eigen omgeving te blijven en in groepsverband met ons te spreken over economische en maatschappelijke participatie. We kozen voor de methode van het focusgroepgesprek.

HET GESPREK IN DE FOCUSGROEP

Een focusgroepgesprek is een groepsinterview waarin één specifiek onderwerp centraal staat. De focusgroep wordt gebruikt om te onderzoeken wat mensen bezig houdt die een gemeenschappelijk kenmerk delen (Merton e.a., 1956) of een gemeenschappelijke ervaring (Ketelaar e.a., 2011). Door interactie tussen de deelnemers in de focusgroep ontstaat inzicht in de diepere betekenissen die aan een onderwerp worden gegeven. Respondenten voelen zich in zo'n groep vrijer om ook gevoelige informatie te delen (Heerink e.a., 2009). We zochten dus focusgroepen van mensen met gemeenschappelijke kenmerken of gedeelde ervaringen. We zochten ze op plekken waar ze regelmatig samenkomen rondom een activiteit. Het leek een goed idee aan te sluiten bij reguliere activiteiten waardoor het onderwerp 'participeren

in de samenleving' minder beladen zou overkomen. In een vertrouwde omgeving zouden meer mensen worden bereikt en het gesprek meer diepgang kunnen krijgen. De gesprekken werden gevoerd aan de hand van een vaststaande vragenlijst.

Door aan te sluiten bij bestaande activiteiten hoefden we geen extra beroep te doen op de tijd van mensen. Nadeel van deze werkwijze was dat we nauwelijks invloed konden uitoefenen op het tijdstip van samenkomst en ook niet op het gewenste aantal mensen in de groep. De groepsgrootte liep uiteen van twee tot dertig deelnemers.

DE ACTIVITEITEN

Om er zeker van te zijn informatie te verzamelen van allerlei mogelijke vormen van participatie, hebben we de activiteiten die mensen zoal ondernemen geordend naar categorieën. De opeenvolgende categorieën lopen van maatschappelijke naar meer economische participatie. Anders gezegd: van activiteiten die geen geld opbrengen (categorie 1) tot activiteiten die ertoe leiden dat mensen in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien (categorie 3 en 4). In de praktijk participeren individuen natuurlijk in verschillende categorieën tegelijkertijd, ze zijn doorgaans zowel maatschappelijk als economisch actief. Ze helpen hun familie en burens en doen schoonmaakwerk waarvoor ze betaald worden of ze doen vrijwilligerswerk en proberen in de avonden te studeren.

Categorie 1: Maatschappelijke en religieuze activiteiten

Het zijn groepen mensen die bij elkaar komen omdat zij vanuit een sociale en/of levensbeschouwelijke doelstelling iets willen delen. Ze ontmoeten elkaar in culturele instellingen of in de kerk of moskee voor bijzondere activiteiten.

Categorie 2: Onderwijs en scholing

Mensen komen samen om hun kennis te verbreden of te verdiepen. Zij doen dat om beter te functioneren of om hun kansen op betaald werk te vergroten. Ze zijn als het ware op weg naar werk. Ze komen elkaar tegen in dienstverlenende organisaties of in reguliere onderwijsinstellingen.

Categorie 3: Buurtactiviteiten en de tegenprestatie

In deze categorie gaat het om mensen die werken door bijvoorbeeld samen met medebewoners buurtactiviteiten te organiseren. Het zijn zelfgekozen initiatieven van ondernemende bewoners. Voor een inkomen zijn ze nog wel (deels) afhankelijk van de overheid. We komen ze tegen in ondernemerscollectieven en participatiecentra. Het kunnen ook startende zzp'ers zijn die een gezamenlijke werkruimte delen. In deze categorie beschrijven we ook (mensen die) een uitkering ontvangen en in dat kader (een tegenprestatie etc.). Ze doen werk dat ze niet zelf hebben gekozen.

Categorie 4: (Flexibele) arbeid

Het zijn de betaalde werkers in het precariaat die geen beroep doen op de overheid. Ze werken in bedrijven en instellingen. Het zijn mensen met een zwakke arbeidsmarktpositie omdat ze op onzekere arbeidsplaatsen werken of flexibel werk doen. Ook zzp'ers kunnen tot deze groep behoren.

We wilden een zo evenwichtig mogelijke samenstelling van de verschillende groepen vinden voor ons onderzoek. Daarom probeerden we, voor zover we daar invloed op hadden, binnen de categorieën ook rekening te houden met diverse persoonskenmerken zoals leeftijd, sekse, religie en de etniciteit van bewoners. Uiteindelijk hebben we 32 groepen gesproken.

DE ZOEKTOCHT

SOCIALE KAART

Om deelnemers voor het onderzoek te vinden besloten we allereerst de bekende groepen in het gebied in kaart te brengen en maakten gebruik van een daartoe ontwikkelde sociale kaart.¹ Het doel van deze kaart is een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de sociale activiteiten in Amsterdam Nieuw-West. Een sociale kaart komt tot stand door online onderzoek. Uit dat onderzoek komt informatie naar boven over plaatsen waar mensen samenkomen. Op de site staan vaak de contactpersonen van groepen, instellingen en organisaties en staan de personen uit hun netwerken. Om de sociale kaart compleet te maken wordt door de kaartsamenstellers ook veldwerk verricht.

De bestaande sociale kaart is gebruikt om contacten te leggen met de daarop vermelde contactpersonen. Het gemak dat wij verwachtten van de kaart bleef echter uit. De contactpersonen van sommige instellingen bleken wel het contact met de buitenwereld te organiseren maar weinig contact te hebben met de binnenwereld: de deelnemers aan de activiteiten. De contactpersonen waren bovendien vaak onbereikbaar. Er waren er die na doorvragen zelf een oordeel over ons onderzoek hadden en ons niet doorverwezen. In de praktijk bleek dat de activiteiten op het web niet altijd synchroon liepen met de daadwerkelijke activiteiten van de organisaties. Een enkeling was enthousiast. Dat moest dus anders.

DE GUNFACTOR

Omdat we via de contactpersonen van de sociale kaart nauwelijks met groepen bewoners in aanraking konden komen, zijn we zelf de buurt ingegaan. We gingen de markt op en de

1 http://maps.amsterdam.nl/hva_fieldlab_nw.

straten in op zoek naar mensen, instellingen en organisaties en naar de dingen die zij doen. We zetten daarbij tevens de netwerken in waarin we zelf door achtergrond of (vrijwilligers) werk participeren. Door het directe contact met verschillende groepen konden wij de sfeer proeven waarin mensen werken en wonen en konden zij beoordelen of wij daarin een plek konden krijgen. Dat contact en de netwerken hebben een grote rol gespeeld om vertegenwoordigers van groepen te enthousiasmeren om deel te nemen aan de focusgroepen. Zodra het persoonlijk klikte met één van ons, zo bleek, werd de focusgroep aan de onderzoeker gegund.

In het proces van contact zoeken is vervolgens het verhaal belangrijk waarmee een groep overtuigd kan raken om mee te doen. Dat verhaal moet aansluiten bij de groep, de contactpersoon en hetgeen hen bezighoudt. Contact leggen is maatwerk. Een voorbeeld is onze ontmoeting met de contactpersoon van het Huis van de Wijk. Door met elkaar het gesprek aan te gaan over de inhoud van ons onderzoek en de verschillende manieren waarop naar sociale en economische participatie gekeken kan worden, kreeg zij interesse om zich in te spannen en om contacten te leggen met groepen in het Huis. Door deze wijze van werken is ook de sneeuwbal gaan rollen, van de ene groep kwam de andere. Zelfs tijdens de eerste focusgroepbijeenkomsten zijn we doorggegaan met het werven en selecteren van nieuwe groepen bewoners.

Het in contact komen met een contactpersoon, vertegenwoordigers of een individueel lid van een groep is één, de werving van de hele focusgroep voor ons onderzoek gaat verder. De aansluiting bij de leefwereld en het vertrouwen van een concrete groep liep soms gesmeerd, het eerste contact was dan voldoende om aan te sluiten bij de activiteit van de groep. Een andere keer kwamen we echter niet door de kennismakingsfase heen of waren er groepen die later toch afhaakten en zelfs de avond tevoren zich verontschuldigden omdat de groep geen doorgang vond of dat er geen ruimte ter beschikking stond. Uiteindelijk bleken de meeste groepen die hebben meegedaan regelmatig samen te komen, op een vast tijdstip en op een vaste locatie. We weten dat door deze manier van werken meer groepen zijn bereikt dan in 'normaal' onderzoek waarbij gebruik wordt gemaakt van de sociale kaart. We zijn ons ook bewust van het feit dat groepen niet bereikt zijn omdat we ze niet tegenkwamen en ze niet in ons netwerk voorkwamen. Er waren er die zich niet wilden wagen aan ons onderwerp van onderzoek. Groepen die niet zijn aangesloten bij organisaties hadden minder kans op een gesprek, ze zijn minder bereikt. Er zijn vermoedelijk nog veel 'verborgen' groepen in Nieuw-West waar wij niet mee hebben gesproken.

ERVARINGEN BIJ DE WERVING EN SELECTIE VAN FOCUSGROEPEN

We zetten onze ervaringen met het in contact komen met mensen met een onzekere arbeidsmarktpositie nog eens op een rij. Het is mede voor vervolgonderzoek van belang rekening te houden met die ervaring.

PERSOONLIJKE CONTACT EN AANSLUITEN BIJ DE DOELGROEP.

Contact leggen via email werkt niet. Het digitaal benaderen van groepen heeft weliswaar 25% respons opgeleverd maar die respons was meestal afwijzend. Een persoonlijke benadering van contactpersonen is essentieel. Om dat contact zoveel mogelijk te benutten en in gesprek te komen met de diverse bevolkingsgroepen, bleek het verstandig gebruik te maken van de diversiteit in ons eigen onderzoeksteam. Niet elke persoon kan op het eerste gezicht met elke groep een vertrouwensband scheppen. De eerste indruk speelt een belangrijke rol in het vervolg van het contact. Het kennismakingsgesprek, zo bleek, gaat dus ook over de onderzoekers, over de interesses en opvattingen van de leden van het team over het onderwerp van onderzoek, over verschil in etnische afkomst, leeftijd en geslacht en verschillen in moedertaal. We hebben ervaren dat op die manier de verschillen in de focusgroepen ook herkend, begrepen en gebruikt konden worden. We vulden elkaar aan waar nodig. Daarbij hebben we ook gebruik gemaakt van de diversiteit onder de studenten die met ons meededen. Zo waren er gelukkig studenten die het Marokkaans, het Nederlands, het Russisch of het Turks beheersten, wat in bepaalde groepen een essentiële bijdrage heeft geleverd aan het gesprek. Een uitzetting in de moedertaal van de deelnemers heeft geleid tot betere begripsvorming aan weerszijden.

EEN STEM GEVEN

Er waren contactpersonen die wantrouwend stonden tegenover het onderwerp van onderzoek maar het focusgesprek als een goede gelegenheid zagen om met elkaar te onderzoeken tegen welke problemen de groep aanloopt. De mogelijkheid om het eigen geluid te laten horen sprak velen aan. Er waren er die het onderzoek wilden gebruiken om letterlijk te participeren, hun stem en klachten te laten horen in de hoop dat ernaar geluisterd zou worden. Ze hoopten dat de onderzoekers in staat waren de uitkomsten bij de juiste mensen te adresseren. Andere groepen bewoners voelden zich geroepen een nieuw geluid te laten horen of hun situatie naar voren te schuiven. Ze grepen de gelegenheid die wij hun daartoe boden aan. Ze wilden laten zien hoe zij samen leven en wat dat voor hen en hun naaste omgeving betekent. Weer anderen vonden het alleen nuttig voor zichzelf, ze gebruikten het focusgroepgesprek om aan de hand van een relevant onderwerp te werken aan hun Nederlandse taalvaardigheid of hun meningsvorming.

Niet iedereen wilde meedoen: ze waren al zo vaak door onderzoekers ondervraagd en het liep doorgaans nergens op uit. De bewoners van Nieuw-West worden namelijk bestookt met onderzoek en als contactpersonen negatieve ervaringen hadden opgedaan, stonden zij of de leden van hun groep niet meer open voor een gesprek. Soms waren sleutelfiguren bang dat de relatie met de groep die ze vertegenwoordigden op het spel zou komen te staan als ze met onderzoek zouden meedoen. Ze zijn er voor de bewoners, zo luidde de redenering, en wilden hen daarom tegen de vele onderzoekers beschermen.

WEDERKERIGHEID OF EEN BIJDRAGE LEVEREN

Wij hadden niet van tevoren bedacht dat de bewoners het aantrekkelijk vinden om mee te doen met onderzoek waarin ook studenten een rol spelen. Een contactpersoon wilde een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van studenten en stemde daarom in mee te werken. Dat argument werkte wonderwel bij het aantrekken van meerdere groepen.

Om andere groepen te enthousiasmeren en over de streep te krijgen moesten wij daarentegen soms een extra bijdrage leveren. We hebben dat gedaan waar we konden. We noemden het onze tegenprestatie. Waar bijvoorbeeld groepen jongeren ons informeerden over hun leefwereld, hebben wij enkele arbeidsmarktmechanismen verduidelijkt en lessen verzorgd over personeelsselectie.

Het ontbreken van een bijdrage in de vorm van een financiële compensatie leidde ertoe dat meerdere groepen niet wilden participeren in het onderzoek. Ze zijn gewend betaald te worden voor deelname aan onderzoek.

KLEINE EN GROTE INSTELLINGEN EN BEDRIJVEN

Sommige kleine bedrijven wilden meedoen maar konden niet altijd voldoende deelnemers vinden om een groep van zes (minimale grootte voor deelname) te kunnen vormen. Het betreft dan veelal kleine (familie)bedrijfjes waar soms maar drie personen werkzaam zijn. Dergelijke groepen worden dus vaak buitengesloten van focusgroeponderzoek.

Het benaderen van grote instellingen en bedrijven is niet eenvoudig. Dat komt ten eerste omdat het moeilijk is de juiste contactpersoon te vinden in de vaak hiërarchisch georganiseerde processen. Bureaucratische procedures om tot goedkeuring te komen in instellingen zorgen voor een enorme tijdsinvestering omdat het verzoek op verschillende niveaus moet worden afgevinkt alvorens bij de juiste mensen terecht te komen. Daarnaast hebben mensen in bedrijven die betaalde arbeid verrichten vaak weinig tijd om mee te doen aan onderzoek. Ze werken onder hoge werkdruk. Tijd is geld, zo luidt de redenering van mensen van de personeelsafdelingen. Wij constateerden dat de interesse voor ons onderzoek op de werkvloer wel aanwezig was en hebben daarom de formele

weg omzeild. Dat vraagt moed van de mensen die wilden meedoen aan de door ons georganiseerde focusgroep.

RELATIE MET DE OPDRACHTGEVER

Voor vertegenwoordigers van sommige organisaties en instellingen werkte het positief als duidelijk werd gemaakt dat het onderzoek in samenwerking met het stadsdeel werd gedaan. Dit geldt vooral voor groepen die een onderdeel zijn van diezelfde overheid of ervan afhankelijk zijn. Voor een enkele groep werkte een dergelijk gegeven juist negatief.

Kortom, het bleek geen sinecure om het onderzoek en de focusgroepen te organiseren. Persoonlijk contact, aansluiten bij de taal en belangen van de diversiteit aan bewoners, kennis van de instellingen en bedrijven waar de mensen actief zijn – ze zijn allemaal belangrijk om contactpersonen en vervolgens focusgroepen te enthousiasmeren om deel te nemen.

Het succes van het onderzoek begint dus met het juiste 'point of entry', zoals dat in de veranderingsliteratuur wordt genoemd. Met een opdrachtgever die toegang heeft tot respondenten is dat niet zo moeilijk. Maar indien een dergelijke opdrachtgever ontbreekt en doelgroepen moeilijk toegankelijk zijn via formele kanalen, is een zorgvuldige benaderingsstrategie van respondenten en het reserveren van tijd daarvoor van belang. Het leveren van een 'tegenprestatie' is voor onderzoekers geen gewoonte maar wellicht iets dat nader bestudeerd zou moeten worden.

DE ONTMOETING

We spraken met bestaande groepen buurtbewoners over hun bijdrage aan maatschappelijke en economische participatie, over de problemen die ze tegenkomen en de oplossingen die ze voorstaan. Maar voordat we daarvan verslag doen, volgt eerst een impressie van de verschillende groepen die we bezochten.

Karakteristiek voor de gebieden Slotervaart en Slotermeer in stadsdeel Nieuw-West is de veelzijdigheid van de groep mensen met een vermeende zwakke en onzekere arbeidsmarktpositie. Dat zijn niet alleen laagopgeleiden maar ook mensen met een beroepskwalificatie. Dat zijn niet alleen niet-westerse allochtonen maar ook witte Nederlanders. We spraken mannen en vrouwen, ouderen en jongeren, zonder en met diploma. We kwamen economische migranten en vluchtelingen tegen en niet-westerse allochtonen die al heel lang in Nederland wonen en helemaal geen allochtoon meer zijn. We spraken met vrijwillig werkenden en met werknemers die ons te woord stonden terwijl ze nauwelijks gemist konden worden op de werkvloer. We spraken een kerkbestuur en kwamen mensen van verschillende kerken tegen in één groep. We spraken jongeren die volgens eigen zeggen geen uitzicht hebben op een toekomst maar er waren er ook die dat wel denken te hebben. Er zijn veel buurtinitiatieven in Nieuw-West, ze worden soms wel en soms niet ondersteund door het stadsdeel. De ene keer zijn groepen georganiseerd naar etnische achtergrond, een andere keer zijn het interetnische groepen. We spraken deze diversiteit aan mensen bij de verschillende activiteiten waarvoor ze samenkomen. We geven een inkijkje in enkele groepen, geven een korte beschrijving en typeren ze. Ze zijn geordend naar de categorieën zoals beschreven in het vorige hoofdstuk.

MAATSCHAPPELIJKE EN RELIGIEUZE ACTIVITEITEN

ERVARINGEN DELEN

We spraken met verschillende mannengroepen. Op de bijeenkomsten delen de mannen hun levenservaringen. Een van de groepen komt elke week samen, er worden spelletjes gespeeld en er wordt gepraat, gewoonlijk in het Berbers. De locatie is ter beschikking gesteld door een woningbouwvereniging. Het gaat hier om de eerste generatie gastarbeiders. Ze kwamen naar Nederland om een beter economisch bestaan op te bouwen, maar nu zijn ze met pensioen. Als je migrant bent en ouder dan vijftig en werkloos, dan kom je niet meer aan het werk, is de heersende opvatting in de groep. De mannen weten dat uit eigen ervaring. De meesten stonden immers bovenaan de lijst om ontslagen te worden toen ze die leeftijd hadden. Een derde van hen is nu arbeidsongeschikt voor het werk dat ze toen deden. Ze spreken er gëmotioneerd over, ze hebben zich volledig gegeven en hebben nu versleten lichaamsdelen of aandoeningen vanwege werken met giftige producten. Het gesprek op die middag gaat ook over de hoogte van de pensioenen die niet zijn wat ze hadden moeten zijn. De mannen met meer opleiding hebben nadrukkelijk een hogere status binnen de groep, misschien omdat ze het Nederlands het beste beheersen. Ze zijn vaak aan het woord, hun uitspraken worden telkens bevestigd door de anderen.

Ook vrouwen delen hun ervaringen. Ze komen bij elkaar om te praten over opvoeding en zorg. Het overgrote deel is werkzaam in het eigen huis, ze hebben vier tot zes kinderen. Ze zijn allen op een leeftijd dat ze én thuiswonende kinderen verzorgen en op de kleinkinderen passen. Ze hebben bovendien eigen ouders die hulp nodig hebben. Als partner, moeder, schoonmoeder en oma is hun hele dag gevuld met zorgtaken. Ze brengen en halen de (klein)kinderen naar en van school, ze verrichten mantelzorg en vallen in daar waar het zorgstelsel voor hen niet toereikend is. De partner is vaak buitenshuis aan de slag. Ze komen naar de groep omdat ze hulp nodig hebben en willen ontvangen en omdat ze zich bewust zijn van het feit dat het werk dat zij doen beperkt is. Ze hebben er vertrouwen in – en geven dat ook op verschillende momenten aan – dat het ‘InshAllah’, met de wil van God, allemaal goed komt.

Er is rond datzelfde thema ook een vadergroep. We spraken de vertegenwoordiger ervan. De groep heeft nu geen vaste stand- en verblijfsplaats meer. Vroeger was er een locatie waar de deelnemers hun activiteiten konden organiseren maar vanwege de bezuinigingen gaat dat nu blijkbaar niet meer. Kennelijk hebben de vaders nog wel onderling contact en na veel bel- en regelwerk werd een afspraak voor een bijeenkomst gemaakt. De dag voor het gesprek belde de contactpersoon af: hij kon geen locatie vinden in de buurt.

EEN BIJDRAGE LEVEREN

We kwamen ook in contact met een groep vrouwen die regelmatig samenkomt om verschillende maatschappelijke thema's te bespreken. Met de bijeenkomsten willen de vrouwen elkaar ondersteunen, inspireren en versterken om daarmee krachtiger in de samenleving te staan. Die positieve uitstraling is goed voelbaar. Door mee te doen met ons onderzoek zouden ze wellicht een bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van onze studenten en hen helpen bij het behalen van hun studie. Ze hadden couscous bereid om te onderstrepen dat we hartelijk welkom waren.

INTEGRATIE DOE JE ZELF

De interculturele werkgroep bestaat uit mensen met verschillende culturele en religieuze achtergronden. Doel van het samenzijn is het aan de orde stellen van interculturele en interreligieuze thema's en het opstarten van activiteiten. Vraagstukken zouden van meer kanten bekeken moeten worden, is hun opvatting. De groep wil bijdragen aan de sociale cohesie in de buurt en aan armoedebestrijding. De leden ervan komen oorspronkelijk uit alle delen van de wereld en zijn professional zoals een diaconaal opbouwwerker uit de protestantse kerk, een dominee, een geestelijk verzorger, of ze zijn als buurtbewoner geïnteresseerd in het verbinden van wijk en kerk. Wij mochten aansluiten bij een vergadering.

Een ander voorbeeld van een poging integratie te bevorderen vinden we bij een muziekgroep. De groep streeft er uitdrukkelijk naar mensen bij elkaar te brengen en geen onderscheid te maken naar achtergrond. Muziek maken is een middel daartoe. De leden ervaren de segregatie in de buurt als een probleem en veronderstellen dat ze met muziek een brug kunnen slaan tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Dat doen de individuele leden van de groep overigens ook door voetbaltoernooien en buurttentjes te organiseren en door multicultureel te koken voor de buurt. Ze betreuren dat bijna alles in de buurt langs etnische lijnen is georganiseerd. Ook persoonlijk ervaren de van oorsprong Surinaamse groepsleden dat: ze voelen zich verdrongen door de Turken en Marokkanen in de buurt. Ze hebben tijd en ruimte nodig om hun vele activiteiten te kunnen uitvoeren.

FORMEEL VRIJWILLIGERSWERK

Studenten van de UvA en VU krijgen woonruimte in Nieuw-West in ruil voor tien uur vrijwilligerswerk per week. Het maatschappelijk werk dat zij doen bestaat uit verschillende taken rond de school en in de buurt. Elke student heeft bovendien een contactgezin waar hij of zij regelmatig komt en inspringt waar dit nodig is. Ze doen het werk met verve en leren veel van elkaar en van de bewoners. Hoewel ze allen zeggen dat de woning de aanleiding is om het vrijwilligerswerk te doen, zijn de studenten – met voornamelijk van oorsprong Nederlandse ouders – heel blij mee te mogen doen. Ze komen er speciaal voor naar het activiteitencentrum om dat aan ons te vertellen.

We spraken ook met een bewonerscommissie, een buurtteam en met een regiegroep. Het behoort tot de taak van de laatste om buurtinitiatieven te beoordelen die de gemeente om subsidie vragen. De leden ervan komen vrijwillig bij elkaar en staan onder leiding van een professional van een welzijnsstichting. De groep bestond voor de helft uit gepensioneerde en tevens hoogopgeleide buurtbewoners.

ONDERWIJS EN SCHOLING

TAALGROEPEN

Er zijn vele groepen in de buurt die bij elkaar komen om de Nederlandse taal te leren. Ze zijn afkomstig uit alle delen van de wereld, het merendeel is vrouw. Bulgaren en Roemenen nemen steeds vaker deel aan de lessen. De deelnemers zijn jong op een enkele veertiger na. Het onderwerp van gesprek zijn de verschillende mogelijkheden om vrijwilligerswerk te doen in de buurt, het is een verplichting in de participatiewet. Alle deelnemers zijn afhankelijk van een uitkering. Voor de taalcursussen geldt het vrijwilligerswerk als stage om de Nederlandse taal in de praktijk te brengen. Mensen met een kleine baan en een kleine uitkering vallen ook onder deze regeling, ook zij komen naar de taallessen en moeten verplicht vrijwilligerswerk doen als taalstage. In de schoonmaak, waar ze vaak werken, is het spreken van de Nederlandse taal immers niet gewoon. In beide groepen bleek het taalniveau te laag om een goed gesprek in het Nederlands te voeren. Om toch over 'maatschappelijke participatie' van gedachten te wisselen werd besloten in groepjes van drie en in verschillende talen verder te praten. De studenten kwamen daarbij goed van pas, sommigen konden zich in meerdere talen uitdrukken.

Mannen organiseren zich ook zonder participatiewet rond het leren van de Nederlandse taal. De mannen in de groepen waarmee wij spraken doen dat om beter mee te kunnen doen in de samenleving. Ze kunnen wellicht een betere baan krijgen, überhaupt aan het werk komen en beter presteren, zo leek hun veronderstelling. Enkelen willen de taal spreken om te kunnen communiceren met andere Nederlanders. De groep varieerde van mannen die net in Nederland waren aangekomen tot mannen die ruim dertig jaar geleden zijn geïmmigreerd. Dat mixte goed, zo leek het, het leren van de taal scheidt een band.

MIDDELBAAR BEROEPSONDERWIJS

We spraken met meerdere klassen van ROC leerlingen, tussen de 18 en 26 jaar. Sommige van de leerlingen hebben een 'dossier', waardoor ze aan dit speciale onderwijs deelnemen. Er is veel aandacht voor de individuele leerling. Ongeveer de helft van de leerlingen zegt werkloos te zijn. Ze zijn verplicht tot hun 23^e naar school te gaan als ze nog geen startkwalificatie hebben.

In hun verhalen klinkt door dat het moeilijk is om geschikt werk te vinden en dat het behalen van een startkwalificatie niet gemakkelijk is. Ze leven op als het gesprek over discriminatie gaat en over weinig kansen op de arbeidsmarkt. Ze hebben er ervaring mee. Enkelen nemen het woord en krijgen bijval van de anderen. In een klas wordt uitvoerig gesproken over de manier waarop de leerlingen hun leven leiden. Ze hebben geld nodig om te kunnen leven. Sommigen beschikken daarover door te werken, anderen krijgen het van hun (groot)ouders of hebben een studietoelage. Het is een eeuwige worsteling om in het levensonderhoud te voorzien. Velen hebben ervaring afgewezen te worden bij sollicitaties, wat meestal via de mail gaat, zonder opgaaf van redenen. Een enkeling heeft wel eens geïnformeerd – ze werd te oud bevonden.

Meerdere leerlingen hebben geen stage kunnen vinden. Ze worden afgewezen of stageplekken worden afgekeurd omdat het geen erkend leerbedrijf is. Een meisje vertelt dat ze van het vwo af moest omdat ze twee jaar niet geregistreerd was. Nu zit ze verplicht op het ROC wat ze eigenlijk niet wil. Een klasgenoot is moeder en wil graag werken, het is haar hobby. Maar er zijn er ook die ontwijkende antwoorden geven op onze vragen. Ze wilden zich niet openstellen voor een gesprek over participeren in de samenleving.

BUURTINITIATIEVEN EN DE TEGENPRESTATIE

TEGENPRESTATIE

We spraken een groep mannen die voor twee dagen in de week afval verzamelen. Ze moeten dit doen als tegenprestatie voor een uitkering en lopen dan in een geel hesje. Ze vinden deze verplichting niet erg, want het geeft ze een dagindeling. Maar ze zouden liever muzieklessen geven. Dat mag voor een beperkte tijd, ze kunnen af en toe terecht op de muziekschool.

Een gesprek met mensen die in de logistiek werken ging voornamelijk over de frustratie die gepaard gaat met het wel willen werken maar het niet kunnen vanwege gezondheidsklachten of andere beperkingen zoals het ontbreken van diploma's of certificaten. Ook het geringe aantal arbeidsplaatsen in en rond Amsterdam Nieuw-West kwam op tafel. Ze 'werken' nu allemaal in de logistiek. De deelnemers komen speciaal bij elkaar om met ons te praten. In de groep zitten mensen die veel verschillende baantjes hebben gehad die ze kregen van de overheid. Elke keer weer hadden ze hoop te mogen blijven, maar helaas. Nu dus het zoveelste baantje. Ze doen het om structuur in het leven te hebben, een dagbesteding en toch ook om het gezin iets meer te kunnen geven dan een uitkering.

ONDERNEMERS

Een groep kunstenaars komt vrijwillig bij elkaar, de betrokkenen verzorgen rondleidingen langs muurschilderingen in de buurt, ze organiseren workshops en beschilderen rolluiken

van winkels; het is een creatieve groep mensen van alle leeftijden die overal vandaan komen. De leden van de groep zijn werkloos, sommigen hebben een wetenschappelijke achtergrond, ze zouden graag hun uitkering behouden of belastingvoordeel krijgen voor het werk dat ze doen voor de buurt. Ze willen hun activiteiten aanbieden aan toeristen. De activiteiten van de groep zijn in strijd met formeel vrijwilligerswerk omdat de groep uiteindelijk gericht is op een verdienmodel, namelijk om met de activiteiten eigen geld te verdienen. Dat lukt maar gedeeltelijk. Alleen de initiatiefneemster van de groep mag zich sinds kort managing director noemen en kan zo haar verdiensten 'wit' maken. Het kantoor van de groep wordt gesponsord door de woningbouwcorporatie.

De coöperatieve vereniging bestaat uit buurtbewoners en zzp'ers die onregelmatig samenkomen in een oud gebouw. De filosofie is er een van komen en gaan, ze leggen elkaar geen verplichtingen op, ze stralen saamhorigheid uit en komen samen voor hetzelfde doel. Ze hebben elkaar nodig om zich telkens weer te realiseren dat geld verdienen niet op de eerste plaats komt. De leeftijd in de groep varieert van 45 – 70. Ze hebben hun eigen manier om dingen duidelijk te maken, spreken elkaar niet tegen, maar vullen elkaar aan. De achtergrond van de ondernemers is zeer divers: er is er een met pensioen, iemand heeft geen betaalde arbeid, een ander is arbeidsongeschikt, ze zijn zzp'er of flexwerker. Ze verrichten allemaal nadrukkelijk vrijwilligerswerk.

De vereniging heeft een missie: de middelen in de wijk moeten ten goede komen aan de bewoners en ondernemers. Het buurtbeheer, de groenvoorziening, het toezicht en de zorg voor elkaar moeten zoveel mogelijk door buurtbewoners worden uitgevoerd. De wijk economie moet verstevigd worden, door zelf werkgelegenheid, ondernemerschap en stages te ontwikkelen. De vereniging is ontstaan als reactie op initiatieven in de wijk die de bewoners nauwelijks bereiken. De deelnemers aan het gesprek laten zien dat deze doelstelling breed gedragen wordt. Iedereen heeft een stevig eigen verhaal waarom hij of zij zo betrokken is.

We spraken nog een andere coöperatieve vereniging. Het is een organisatie van vrijwilligers die sociaal werk willen inzetten om mensen in de buurt te activeren om kostendekkend aan de slag te gaan. De meesten van hen ontvangen een bijstandsuitkering en zij vertellen ons dat als zij van de overheid het stempel Participatiecentrum krijgen, zij niet meer worden lastig gevallen door de Sociale Dienst. Na een heerlijke lunch voor buurtbewoners, geserveerd in wederom een oud gebouw, schoven verschillende bestuursleden aan tafel, evenals de vrijwilligers die er toevallig waren.

(FLEXIBELE) ARBEID

Veel deelnemers werken in de schoonmaak. Er zijn er die dat vrijwillig doen in de zorg of informeel in particuliere huishoudens. We spraken ook met een groep schoonmakers die bij eenzelfde schoonmaakbedrijf werken. Omdat zij en veel van hun collega's een kleine aanstelling hebben, doen ze naast het schoonmaakwerk ook ander werk. Ze hebben kleine baantjes op Schiphol of in het ziekenhuis, ze werken vrijwillig in de moskee. Ze willen graag een uitbreiding van werktijd bij dezelfde werkgever. Alle deelnemers verdienen niet meer dan het minimum inkomen, een enkeling zit erboven, het is afhankelijk van het aantal dienstjaren bij hetzelfde schoonmaakbedrijf. Een schoonmaakcertificaat is verplicht. Het is fijn om dat te hebben als het bedrijf overgaat naar een andere eigenaar. Soms krijgen mensen bij een overname een 'leeg' contract aangeboden. In het contract staat dan helemaal niets: niet het aantal uren, de plaats waar gewerkt wordt of specifieke dagen. Dit biedt dus geen enkele zekerheid. Alle deelnemers willen zekerheid van inkomen. Ze zijn eensgezind in hun opvatting dat ze, als het enigszins mogelijk is, nooit meer willen leven met een uitkering. Dat geeft stress en het is bovendien voor moslims niet gepast als zij in staat zijn om te werken, zo merkt de imam op.

DE ONTMOETING – EPILOOG

Het gesprek in de verschillende groepen verliep steeds op een eigen wijze. Zo waren er strak georganiseerde vergaderingen maar er waren er ook die tamelijk los verliepen, of zelfs chaotisch. Het was een gaan en komen van mensen waar wij niet veel invloed op hadden. In sommige bijeenkomsten konden wij het gesprek vastleggen op de band, andere groepen maakten daar bezwaar tegen. In sommige bijeenkomsten kregen we een maaltijd aangeboden en werden behandeld als gast, bij andere groepen gingen we zelf maar koffie zetten en gedroegen ons als host. Er waren groepen met een helder antwoord op onze vragen maar er waren er ook die nauwelijks wisten waarover we het hadden. We spraken over het onderwerp in verschillende talen, soms omdat we die zelf machtig waren, een andere keer namen de niet-westerse studenten het van ons over. In sommige bijeenkomsten spatte de energie eraf, mensen waren gedreven er iets van te maken. En er waren groepen die onze vragen aangrepen om een politiek debat uit te lokken over het wel en wee van de samenleving. Dat laatste ging er soms hard aan toe.

4

GEWOON DOEN

Maatschappelijke en economische participatie zijn voor de meesten geen vertrouwde begrippen. De participatiewet is pas op 1 januari 2015 ingevoerd. Toch zijn deze concepten de bouwstenen van onze huidige participatiesamenleving. Kenmerk van die samenleving is dat de overheid zich steeds meer terugtrekt en de verantwoordelijkheid voor de vormgeving ervan neerlegt bij de private sector: de burgers en het bedrijfsleven. In de verzorgingsstaat, een voorganger van de participatiesamenleving, nam de overheid nog de verantwoordelijkheid voor het collectieve sociale welzijn. In die samenleving stond zorgen voor en het recht op passende arbeid voorop. Nu, met de participatiesamenleving, verwacht de overheid dat burgers economisch zelfredzaam zijn en dat zij hun persoonlijke netwerken aanspreken voor de zorg die zij nodig hebben (Tonkens, 2012). Indien nodig is er een basisuitkering in de vorm van bijstand voor degenen die niet zelfredzaam zijn en kan benodigde zorg worden aangevuld met professionele hulp.

De woorden participatie en participatiesamenleving klinken aantrekkelijk in de betekenis dat we collectief, met elkaar, actief meedoen en verantwoordelijkheid nemen voor de vormgeving van de samenleving. Iedereen mag en kan daartoe zijn steentje bijdragen. Het is echter een interpretatie naast verschillende andere. Zo vullen liberale denkers sociale en economische participatie in als een individuele aangelegenheid, zij zetten eigen verantwoordelijkheid en individuele zelfredzaamheid op de voorgrond. Vanuit het sociaaldemocratische gedachtengoed wordt het begrip eerder ingevuld in termen van elkaar helpen, samen delen en gedeelde verantwoordelijkheid.

Uit verschillende onderzoeken (zie o.a. Putters, 2014; Van de Wijdeven e.a., 2013) blijkt dat mensen al veel participeren: ze werken, ze zorgen voor elkaar en maken plezier met de burens. Het begrip participatie in de wet en de discussie daarover gaan echter niet over de invulling van participatie zoals die uit onderzoeken blijkt, maar zijn uitdrukkelijk gericht op mensen die economisch afhankelijk zijn van de overheid. De wet is primair bedoeld voor 'het activeren' van mensen die economisch 'niet actief' (zouden) zijn. Het lijkt erop dat de discussie over participatie en hoe mensen te activeren voornamelijk in beleidskringen wordt gevoerd en veel minder binnen de groep voor wie de wet bedoeld is.

We stelden in de inleiding dat we de groep mensen met een onzekere arbeidsmarktpositie beter zouden moeten leren kennen. Het is goed om te weten waaraan die doelgroep denkt als het om participatie gaat. In dit hoofdstuk gaan we daarom op zoek naar het antwoord op de deelvraag *Wat verstaan bewoners in Amsterdam Nieuw-West onder maatschappelijke en economische participatie?* We behandelen de begrippen maatschappelijke en economische participatie afzonderlijk. In de praktijk bleken onze respondenten echter niet altijd een duidelijk onderscheid te maken. Ze ervaren een grijs gebied waarin beide onderwerpen in elkaar overgaan en elkaar overlappen.

MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE

Uit de gesprekken in de focusgroepen blijkt dat het merendeel van de deelnemers nooit van de participatiewet of de participatiesamenleving heeft gehoord. Ze hebben wel een idee wat de participatiesamenleving zou kunnen zijn. Een gering aantal mensen heeft van de wet gehoord waarvan een nog kleiner aantal zegt te ervaren wat volgens hen met de participatiesamenleving wordt bedoeld: *bezuinigen*.

Deze bevindingen zijn niet vreemd. Hoewel verschillende deelnemers aan de focusgroepgesprekken in aanraking komen met de regels die bij de wet horen, weten zij doorgaans niet welke wet of denkrichting achter de regels schuilgaat. Dat is een gemiste kans als de wetgever ervan uitgaat dat burgers moeten participeren.

Wij vroegen aan de deelnemers in de verschillende groepen naar de betekenis van maatschappelijke participatie en de ideeën die bij hen opkomen bij het gebruik van dat begrip. Dat komt hierop neer: bij het woord participatie wordt aan deelname of meedoen gedacht, het woord maatschappelijk staat voor samen leven. De samenleving wordt door de deelnemers gelijk gesteld aan het dagelijks leven, waarmee met maatschappelijke participatie 'deelnemen aan het dagelijks leven' of 'meedoen in het dagelijks leven' wordt bedoeld. In de taalgroepen werd uitgebreid stilgestaan bij de betekenis van de voor de deelnemers nog vreemde Nederlandse woorden.

Participeren gaat dus over het leven zelf en daarmee over een breed palet aan activiteiten die mensen zoal ondernemen. Dat blijkt ook uit de veelvuldig gemaakte opmerking van respondenten *'dat is alles wat je doet'*. Een deelnemer zegt:

"Meedoen aan de samenleving is alles buiten je huis. Meedoen in de samenleving is gewoon als je meedoet in de samenleving, als je werkt dan werk je, als je studeert dan studeer je, je hebt sociale contacten met andere mensen, met je bureu."

WIE DOEN MEE?

Meedoen in de samenleving heeft betrekking op allerlei facetten en is verbonden, zo blijkt uit de gesprekken, met verschillende activiteiten zoals zorgen, verzorgen, op straat lopen, contacten leggen; met diverse domeinen waaronder het privé-domein, sport, onderwijs en arbeid en met de uiteenlopende rollen die mensen vervullen zoals die van leerling of student, werknemer, buurman of buurvrouw, ervaren oudere en moeder. De rollen lopen uiteen, een deelnemer voegt toe *'iedereen doet mee in de samenleving, ook dieven.'* Iedereen participeert, de bijdrage verschilt. Er zijn er echter die daar anders over denken. Volgens hen *'doet bijna iedereen mee'*. Participeren is immers met elkaar leven, communiceren en elkaar helpen, het is *'alles behalve thuiszitten'*.

Er zijn mensen die niet participeren, die teruggetrokken leven en zich met niemand bemoeien of geen deel uitmaken van een groep *'ze leven in hun eigen wereld'*. In een groep jongeren worden zij *'de bankhangers'* genoemd, het zijn geïsoleerde mensen. Sommige gesprekspartners vinden dat mensen zonder een vaste woon- of verblijfplaats tot de maatschappelijk inactieve burgers gerekend mogen worden: ze doen niet mee. Mensen zonder verblijfsdocumenten eveneens. Met deze uitspraken krijgt het begrip participatie een juridische betekenis. Participeren is voor mensen die kunnen, willen en mogen meedoen, wie dat niet kunnen, mogen of willen, doen niet mee en worden uitgesloten. Enkele deelnemers aan het onderzoek zonder permanente verblijfstatus zijn het daar niet mee eens en vinden dat alle mensen die hier in Nederland zijn, bijdragen aan de samenleving en daarmee participeren. Dat staat los van de (on)geldige papieren. Ze doen hun best om zich te gedragen zoals dat in Nederland hoort. Ze maken een onderscheid tussen hetgeen zij zelf vinden en ervaren en het beeld dat van hen de ronde doet in de buitenwereld. In een van de groepen spraken deelnemers over de vergeten mensen in de samenleving die wel nodig zijn, en als dat nu niet is dan is het wel morgen. Tot slot wordt nog gesproken over mensen die zich niet aan de wet houden. Er zijn er die vinden dat ook zij participeren, anderen vinden van niet.

WAT IS MEEDOEN?

Verschillende vormen van participatie passeren de revue. De activiteiten die de respondenten noemen zijn gericht op mensen (zoals opvoeden, zorgen, helpen) en op de fysieke omgeving (zoals het schoonhouden van de leefomgeving). Deze activiteiten zijn vaak onzichtbaar voor beleidsmakers omdat ze niet voorkomen in de rapportages en statistieken van de overheid. Naast deze meer onzichtbare of informele activiteiten scharen wij als onderzoekers ook het zichtbare vrijwilligerswerk onder maatschappelijke participatie.

ONZICHTBAAR PARTICIPEREN

'Elkaar helpen' komt het meest over tafel. Helpen betekent zorgen en mantelzorgen voor familie en bureu. In de groepen met niet-westerse vrouwen staan deze activiteiten buiten kijf, ze willen niet anders. De vrouwen zorgen voor hun thuiswonende kinderen en kleinkinderen of voor hun ouders met gezondheidsproblemen. Sommige vrouwen zorgen voor drie generaties tegelijk. Ze vinden het belangrijk en zo kunnen andere mensen in de familie actief aan de slag in de 'buiten'wereld.

De vrouwen participeren door de verantwoordelijkheid op zich te nemen voor mensen in hun directe omgeving (familie en bureu) die hulp nodig hebben en geven emotionele en/of financiële steun. In andere groepen blijkt ook voor de familie in het buitenland gezorgd te worden, er wordt (structurele) financiële hulp gegeven. Een deelnemer zegt hierover:

"Mensen die hier in Nieuw-West wonen hebben heel veel problemen, maar ze hebben ook heel veel verantwoordelijkheid. De verantwoordelijkheid heeft betrekking op het gezin hier maar ook doorgaans op familieleden in het buitenland, hierdoor is er veel stress. Je moet hier voor de familie zorgen en je moet daar voor de familie zorgen."

Participeren en samenleven begint in de eigen familie. Daar ligt de primaire verantwoordelijkheid en worden kinderen opgevoed tot verantwoordelijke burgers. Daar wordt voorgeleefd hoe het gezin zich behoort te gedragen.

"Dus [participeren in] de samenleving begint eigenlijk thuis. Onder andere de opvoeding speelt een belangrijke rol. Je moet het thuis goed doen en als je denkt dat je het thuis goed doet dan kan je die regels overbrengen op jongeren, dus niet dat de samenleving alleen buiten is, de samenleving is ook binnen. (...) Het gaat om de attitude die ouders moeten overbrengen op de kinderen."

Meedoen in de samenleving heeft voor de meeste deelnemers betrekking op de dagelijkse activiteiten die gericht zijn op andere individuen, op andere mensen. Zij vatten maatschappelijke participatie op als een activiteit waarin elkaar helpen en 'samen' dingen doen voorop staan. Enkelen zien het breder en spreken ook over de fysieke omgeving:

“Actief deelnemen aan het maatschappelijk proces kan op heel veel manieren, om het concreet te maken, zorgen dat het welzijn en de veiligheid in de buurt op een zo hoog mogelijk niveau komt en blijft en daar een steentje aan bijdragen.”

“Meedoen in de samenleving is je eigen troep opruimen, je straatje vegen, zorg hebben voor je leefomgeving.”

Het eigen straatje schoonvegen is een activiteit waarvoor geen direct contact met mensen nodig is. In de gesprekken wordt duidelijk dat de deelnemers participatie opvatten als een individuele aangelegenheid en verantwoordelijkheid die ten dienste staat aan het collectief.

De mensen die wij spraken willen zo min mogelijk afhankelijk zijn van de overheid. Ze willen niet in een keurslijf passen en activiteiten uitvoeren die door anderen zijn bedacht. Ze willen zelf bepalen op welke wijze ze participeren en welke bijdrage zij leveren aan de ander, aan zichzelf en aan de omgeving, welke zorg ze leveren, hoe ze met de burens omgaan, wie ze helpen en aan welke sociale netwerken ze een bijdrage leveren. Het zijn activiteiten die de meeste deelnemers aan de focusgroepen als vanzelfsprekend doen, ze denken er niet over na, en zeker niet in termen van participatie of vrijwilligerswerk.

VRIJWILLIGERSWERK

Sommige focusgroepen komen bij elkaar om een maatschappelijke klus te klaren. Zij doen dat vrijwillig omdat ze vinden dat ze dat moeten doen. Met hun activiteit dienen ze een maatschappelijk belang, zoals het deelnemen aan een bewonerscommissie, het organiseren van kinderactiviteiten en buurtfeesten, mensen helpen met taallessen of zitting nemen in een regiegroep of veiligheidsteam. Het zijn activiteiten *‘die nu eenmaal gedaan moeten worden’*. Ze zijn niet gericht op een individu of een groep individuen waarmee een directe relatie bestaat, maar op een maatschappelijk bredere doelgroep die de deelnemers doorgaans minder goed kennen.

ECONOMISCHE PARTICIPATIE

In tegenstelling tot maatschappelijke participatie hebben de deelnemers een helder beeld bij het woord economische participatie. Dat beeld gaat over betaalde arbeid, liefst vast werk, het gaat over diploma's die toeliden naar betaald werk. Het is het jargon van de overheid en dat hebben ze zich eigen gemaakt. Het beeld wordt minder duidelijk als we vragen naar hun verwachtingen over betaalde arbeid. De meerderheid van de respondenten wil werken, ze vinden dat ze dat ook moeten doen, maar weten soms niet hoe ze dat moeten realiseren. Ze hebben er weinig vertrouwen in dat het ze gaat lukken en of ze bij het vinden

van werk voldoende kunnen rekenen op 'de overheid'. De overheid zou moeten helpen. Strenger controleren op uitkeringen is in een enkele groep nu verbonden met de acties die de overheid inzet om mensen aan het werk te krijgen.

"De vraag is in hoeverre mensen gestimuleerd worden om te gaan werken. (...) Het DWI (nu WPI, red.) moet zijn best doen om bepaalde mensen weer aan het werk te krijgen. Ze zouden goed moeten controleren. De afgelopen jaren is het wel strenger geworden maar het heeft heel lang geduurd voor ze strenger zijn geworden."

Anderen vinden dat de controle van de overheid om mensen aan het werk te krijgen te veel is geworden.

"Er moet altijd controle zijn op uitkeringen, maar er is nu te veel controle."

GELD VERDIENEN EN UITGEVEN

Alle mensen die economisch participeren en betaalde arbeid verrichten, onafhankelijk van de inhoud van het werk dat zij doen, leveren een maatschappelijke bijdrage. Ze doen, volgens de deelnemers, per definitie mee aan de samenleving door zelf geld te verdienen.

Toch is voor onze deelnemers economisch participeren meer dan alleen werken in een betaalde baan. Alle activiteiten waar geld mee gemoeid is vallen onder economisch meedoen. Zelfs zaken die niet in overeenstemming zijn met de wet.

"Ook zwart werken draagt bij. De rekening betalen met het geld dat hij zwart verdient, hij koopt daar gewoon brood mee, dus die draagt ook bij aan de economie."

Als het gesprek over geld gaat, vliegen de argumenten alle kanten op, afhankelijk van de groep waarmee we spreken. De dalende en stijgende koersen op de wereldmarkten komen aan de orde en het betalen van de dagelijkse boodschappen, de vaste lasten en belastingen. Ze hebben betrekking op het salaris dat iemand verdient, dat soms ontoereikend is, de toelagen die zij krijgen en hoeveel wordt uitgegeven. Meedoen staat niet alleen gelijk aan een betaalde baan maar ook aan zelfvoorzienend kunnen zijn. De mensen die wij spraken willen zichzelf kunnen onderhouden en, als het even kan, anderen in hun directe omgeving kunnen voorzien van de financiële middelen die zij nodig hebben. Het genereren van voldoende inkomen betekent het gezin 'alles' kunnen geven, aldus onze respondenten.

Enkele deelnemers leggen de relatie tussen betaalde arbeid en maatschappelijke participatie via financiële zelfredzaamheid. Een eigen inkomen verdienen is belangrijk maar kan ook leiden tot een zogenaamde 'armoedeval'. Een armoedeval betekent dat mensen met een

uitkering er financieel niet of nauwelijks op vooruit gaan (of soms zelf op achteruit gaan) als ze een betaalde baan aanvaarden. Toch is er een voorkeur voor de betaalde baan: een baan staat voor meer dan alleen geld verdienen. Een deelnemer die gedeeltelijk is afgekeurd zegt:

“Ja, een betaalde baan. Dat geeft je alles wat je hart begeert, je kunt je kinderen alles geven. En als je je baan verliest, verlies je alles, je zit thuis en dat gaat ook niet samen met je vrouw, je komt in de schulden. Je verliest ook je vrienden en familie, hoewel je dat niet wilt. Ook al heb je een minimumloon: je bent buiten, je komt thuis, je ziet je kinderen en je hebt structuur. Je kan zeggen dat je een baan hebt, je voelt je man en je vrouw kan dit ook tegen haar vrienden zeggen. Het is veel prettiger als je een baan hebt. Een uitkering stelt echt niets voor, je houdt aan het eind van de maand nauwelijks wat over.”

Voor de respondenten geniet een vaste baan de voorkeur. Een vaste baan geeft rust en daardoor toegang in de vorm van een netwerk, en ruimte om dingen te doen met familie en in de omgeving.

DIPLOMA'S

Economische participatie gaat ook over het bezitten en verwerven van diploma's. Voor onze respondenten zijn diploma's een voorwaarde om mee te doen op de arbeidsmarkt. Door het behalen en verzilveren van diploma's en certificaten doe je mee. Dat komt ook door de plicht die hun is opgelegd om dat te doen:

“Zo snel mogelijk afstuderen om zo beter te kunnen meedoen aan de economie. Zonder diploma kan je ook meedoen maar je hebt er meer baat bij als je een diploma hebt. Werken met een diploma – dan krijg je meer inkomsten dan zonder diploma. (...) Op school zitten is ook een onderdeel van meedoen aan de economie.”

Kortom, de ideeën die deelnemers hebben over economische participatie hebben verschillende verschijningsvormen. Ze denken bij het woord allemaal aan een betaalde baan, een fulltime en liefst vaste baan, om daarmee zelfstandig te zijn en bij te dragen aan de economie. Het is een directe vorm van economische participatie. Daarnaast hebben de deelnemers het over het aanschaffen van goederen en diensten of het betalen van belastingen, het is een vorm van directe financiële participatie waardoor anderen geld verdienen. Het volgen van onderwijs wordt ook onder deze categorie geschaard. We spreken dan over een indirecte vorm van economische participatie op de arbeidsmarkt omdat ze gericht is op het meedoen in de toekomst.

GRIJS GEBIED

We maken een onderscheid in economische en maatschappelijke participatie maar in feite is dat onderscheid uitermate dun. Alle deelnemers aan ons onderzoek vinden dat mensen die betaald werk verrichten een maatschappelijke bijdrage leveren. Werken voor geld is van groot belang om zelfstandig te zijn in de participatiesamenleving, zo luidt de redenering. De deelnemers die (mantel)zorg of vrijwilligerswerk doen, rekenen die activiteiten niet direct tot economische participatie omdat ze daar geen geld mee verdienen en dat ook niet verwachten. Ze denken niet in die termen, zij doen het als vanzelfsprekend.

Er bestaat echter een grijs gebied tussen vanzelfsprekend vrijwilligerswerk, formeel vrijwilligerswerk en gewoon betaalde arbeid. In sommige groepen zien deelnemers dat het werk in de ene situatie wordt betaald en hetzelfde werk in een andere situatie niet: papierprikken heet vrijwilligerswerk en de overheid betaalt de stadsreiniging. Een deelnemer die het grijze gebied wilde duiden merkte cynisch op dat *'een stage toch ook vrijwilligerswerk is?'*. Stagelopen betekent werken aan de eigen ontwikkeling maar vaker nog gewoon 'voor niets' werken en de betrokkenen weten ook dat ze dat niet te lang moeten doen. Er doen zich dus situaties voor waarin de vanzelfsprekendheid om gratis bij te dragen plaatsmaakt voor vragen over wat wel en niet betaald wordt, waarom dat zo is en voor wie dat geldt.

Het CBS verstaat onder arbeid de inzet van menselijke capaciteit voor het produceren van goederen en/of diensten. Doorgaans wordt hiermee betaalde arbeid bedoeld. Bij onbetaalde arbeid gaat het om het verrichten van onbetaalde productieve activiteiten, meestal in de dienstensector. Dit omvat bijvoorbeeld huishoudelijke werkzaamheden, zorg voor kinderen, vrijwilligerswerk, hulp aan en verzorging van anderen of klussen en karweitjes evenals de met deze activiteiten gemoeide reistijd.² Voor sommige deelnemers valt dit onbetaalde werk ook onder de definitie van economische participatie. Of zoals een vrouwelijke deelnemer verwoordt: *'Wij zorgen voor het huishouden, dat is ook een bijdrage aan de economie.'* Met onbetaald werk wordt indirect bijgedragen aan betaalde arbeid. Door het huishouden te doen kunnen andere gezinsleden betaalde arbeid verrichten. Indirect vinden deze huiswerkers dat zij geld verdienen, alleen niet door middel van een tastbare financiële vergoeding.

Daarmee komt ook hier het *grijze gebied* tussen maatschappelijke en economische activiteiten aan de orde. Soms wordt niet begrepen waarom voor het ene werk wel wordt betaald en voor het andere niet. Sommige deelnemers die vrijwilligerswerk doen om de Nederlandse taal te leren, oefenen vaak gewoon hun beroep uit dat ze hebben geleerd in

2 <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/begrippen/default.htm?ConceptID=2134>.

het land van herkomst. Ze zijn bijvoorbeeld kapster, verzorgen mensen en dieren, koken etc. Vroeger werden ze daarvoor betaald en ook in Nederland worden mensen ervoor betaald, voor hen is het een taalstage.

De deelnemers doen werk waar zij geen geld voor krijgen (buiten de uitkering) maar wel toe 'verplicht' worden (stage, ervaringsplek, leerplekken etc.) en waar anderen voor betaald worden. De verschillen tussen betaald en onbetaald werk zijn niet te begrijpen en sommigen vinden de term vrijwilligerswerk dan ook een onjuiste kwalificatie. Ze spreken overigens over vergoedingen en niet over een loon als het gaat over werk waar geld tegenover staat.

Als we terugkeren naar de vraag '*Wat verstaan bewoners in Amsterdam Nieuw-West onder maatschappelijke en economische participatie?*', wat kunnen we dan concluderen?

Onder maatschappelijke en economische participatie wordt meedoen in de samenleving verstaan. Bijna iedereen doet mee. De meeste deelnemers willen betaald werk doen, maar niet iedereen. Er zijn mensen nodig die het huishouden draaiend houden en zorgen voor familie en buren. Er zijn deelnemers die deze werkzaamheden als vanzelfsprekend op zich nemen, terwijl anderen ertoe gedwongen zijn omdat het hun aan betaalde arbeid ontbreekt. Participatie gaat niet over werken of niet-werken. Er is een groot grijs gebied waarbinnen mensen acteren die nog geen betaald werk hebben, niet snel meer werk krijgen of te weinig verdienen om in hun levensonderhoud te voorzien. Zij werken 'voor niets' of klussen bij voor een vergoeding. Maatschappelijke en economische participatie zijn grote woorden. Onze deelnemers doen het gewoon.

5

ERVAREN BELEMMERINGEN

Nu bekend is wat onder participatie wordt verstaan, kunnen we de volgende stap zetten en ons afvragen of de respondenten ook vinden dat ze *voldoende* participeren, en wat er in hun ogen nodig is om *volledig* mee te doen. Het is niet alleen voor hen maar ook voor de samenleving belangrijk te weten over welke vermogens zij beschikken en of ze die naar eigen zeggen ook gebruiken. Voor de goede orde: bewoners hanteren, zo bleek uit het vorige hoofdstuk, een brede definitie van participatie en vinden dat ze meedoen in de samenleving door gewoon te doen wat ze nu doen. Door het gebruik van termen als voldoende en volledig hanteren we een norm en gaan we eigenlijk uit van de gangbare, smalle definitie van participatie zoals die door de overheid wordt gehanteerd. We vragen ons dan af welke obstakels bewoners tegenkomen om in overeenstemming met die norm voldoende te participeren. Het gaat bijvoorbeeld om een gebrek aan informatie waardoor mensen niet weten wat er te doen is, of om discriminatie waardoor de kwaliteiten van mensen niet ingezet worden, of over het gevoel – en wellicht is dat de realiteit – overall alleen voor te staan.

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal: *'Welke belemmeringen ervaren bewoners om maatschappelijk en economisch mee te doen?'* Maar voordat we op die vraag een antwoord geven, staan we eerst stil bij enkele fundamentele gevoelens die belemmerend werken om überhaupt over dit onderwerp met elkaar in gesprek te komen.

EEN KANTTEKENING VOORAF

Veel deelnemers uiten zich cynisch. Ze spreken met weinig nuance over de belemmeringen die zij ervaren. Ze zijn ontevreden over hun huisvesting, de wijkvoorzieningen en de contacten die zij met instanties hebben. Dat cynisme kanaliseert zich naar onvrede gericht op de overheid. Iemand verwoordt namens zijn groepsgenoten:

“De overheid moet je helpen, de overheid moet je niet boos maken. Als er iets met je gebeurt, moeten ze gewoon zorgen dat het vergoed wordt (...) en ze moeten dan niet die belastingen en al die andere dingen hoger en hoger laten worden. (...) dingen die je boos maken zijn dingen waarvan ik denk dat ik daar recht op heb (...).”

De jongeren vinden dat zij recht hebben op financiële vergoedingen die hen helpen om een beter leven te leiden. Iemand heeft er echter een hard hoofd in. *‘Waarom zij die het goed hebben wel en wij die het minder of slecht hebben niet?’* Deze geluiden kwamen ook bij andere groepen naar voren. Ook daar kreeg de overheid de taak toegedicht de lasten te verlagen voor mensen aan de onderkant van de samenleving. De laag opgeleide jongeren vullen het in door te stellen dat goederen meer gelijk verdeeld moeten worden.

De cynische houding en de vaak algemene uitspraken komen voort uit wantrouwen. Volgens de deelnemers komen politici en ambtenaren hun beloftes niet na. In sommige groepen overheerst de mening dat daarom bijeenkomsten die door het stadsdeel worden belegd geen zin hebben. Dat geldt volgens onze respondenten ook voor organisaties die gerelateerd zijn aan het stadsdeel. De bewoners voelen zich niet gehoord en begrepen.

VOORWAARDEN OM MEE TE DOEN AAN DE SAMENLEVING

Waar die cynische houding wordt doorbroken, zijn de deelnemers in staat meer genuanceerd naar de belemmeringen te kijken die hen in de weg staan om bij te dragen aan de samenleving zoals zij dat idealiter zouden willen of zoals de overheid dat van hen verwacht.

DUIDELIJKE INFORMATIE

Er is behoefte aan informatie. In de verschillende gesprekken vroegen de deelnemers zich af wat ‘de overheid’ nu precies van hen verwacht. Soms is daar verwarring over of verschillen mensen van mening. De deelnemers vinden dat ze meedoen en tegelijkertijd hebben ze het gevoel dat ze tekort schieten. Ze weten niet waar ze aan toe zijn. Omdat een helder beeld ontbreekt, ontstaat het idee dat zij er alleen voor staan. Ze hebben niet alleen behoefte aan informatie over wat de overheid nou wil met participatie, maar ook over het hele systeem

zelf, de onbekendheid hiermee is groot. Dit geldt helemaal voor asielzoekers: zij kunnen de weg niet vinden in het oerwoud van regels en instanties.

DE FYSIEKE OMGEVING

Om te kunnen participeren zijn plaatsen en gebouwen nodig waar mensen elkaar ontmoeten en samen dingen kunnen doen. Door gebrek aan die ontmoetingsplaatsen vallen mensen en activiteiten buiten de boot. Het is een onderwerp dat we vaak hoorden, focusgroepen gingen om die reden niet door en het onderwerp werd in de groepen die wel een ruimte hebben om bijeen te komen spontaan op tafel gelegd.

Goed wonen is een voorwaarde voor een goed leven (Nussbaum 2011). Dat vinden de bewoners ook. Volgens hen kan een verbetering van de omgeving mensen ertoe zetten om op een positieve manier actief bij te dragen aan het welzijn van de wijk. Het verbeteren van de directe woonomgeving zou een impuls geven aan de buurt, het laat zien dat het anders kan, wat weer doorwerkt op de bewoners. Op sommige plekken is dat gerealiseerd, maar niet overal.

Uit verschillende gesprekken blijkt dat een veranderende fysieke omgeving voor veel mensen een belangrijk vooruitzicht was. Door het besluit om de omgeving slechts te renoveren zijn er geen nieuwe bewoners gekomen en zijn de oude bewoners niet weggegaan.

“Hier in de regio waren sloopplannen, een nieuwe buurt, dan krijg je vanzelf een andere samenleving, een andere vorm van burgers. En vanaf dat moment, want ik heb – samen met mijn vrouw – besloten dat we hier zouden blijven, want we dachten we krijgen een nieuwe woning dus we hoeven niet te verhuizen. Maar dat was een vergissing die veel mensen hebben gemaakt. Emotioneel en psychisch blijft dat een rol spelen.”

Ook de relatief goedkope huur heeft, volgens deelnemers, veel mensen doen besluiten om niet te verhuizen. Uit de gesprekken blijkt dat naast de teleurstelling van het niet slopen van bepaalde delen van de wijk, mensen boos zijn over de huurverhoging die is ingevoerd nadat de huizen waren afgekeurd.

“Het is hier eigenlijk helemaal ingezakt. Ik woon hier veertig jaar, in hetzelfde huis en ik heb de veranderingen gezien. De overheid heeft het hier helemaal niet opgepakt. Vroeger was je mede-eigenaar, dat hebben ze afgeschafte want de woningbouwverenigingen zijn uitgebouwd en het zijn grote ondernemingen geworden. En het gaat dus niet meer om mensen, maar gewoon om geld en dat voel je gewoon hier. Hij [ambtenaar] vertelde dat al die woningen weg moesten. Ik ben toen naar de vergaderingen gegaan. De woningen werden tot de grond toe afgebroken, er was niets meer goed aan, terwijl dat niet zo was,

want ik ken de woningen. Omdat de crisis ging doorzetten ging de afbraak niet door en kregen we drie weken later huurverhoging, voor een woning die ze afgekeurd hadden. Ze hebben daarna uitgevonden dat ze gingen renoveren. Ze hebben toen subsidie gekregen van de overheid en de bewoners moesten hetzelfde betalen als vroeger.”

Voor de bewonersvereniging verwoordt dat er door sloop en renovatie een nieuwe fysieke omgeving zou ontstaan met een nieuwe sociale samenhang. Op dit moment ontbreekt het aan samenhang, de betrokkenen relateren dat aan de maatschappelijk problemen en aan het gebrek aan onderling contact tussen de mensen in de wijk. Ze zien overigens wel in dat alleen het zorgen voor nieuwe woningen de problemen niet oplost.

“Voor de sociale samenhang zet je nieuwe flats neer maar daarmee alleen wordt die sociale samenhang niet beter.”

Nieuwe woningen zijn dus niet genoeg om de samenhang te vergroten en dat geldt ook voor goede fysieke ruimtes om samen te komen. Want naast het ontbreken daarvan blijkt uit de verschillende gespreken dat het heel moeilijk is om activiteiten te organiseren, mensen kunnen en willen niet meedoen. De bewonersvereniging noemt de tijdgeest als een van de oorzaken. De buurtbewoners zijn op zichzelf gericht, ze hebben het druk en daarom geen tijd om deel te nemen aan evenementen en initiatieven in de wijk. Daarnaast geven onze gesprekspartners te kennen dat mensen voor wie de activiteiten zijn bedoeld bezig zijn met opvoeden, de taal niet spreken of simpelweg geen interesse hebben. Een respondent zegt dat bewoners alleen in actie komen als ze tegen eigen problemen aanlopen die ze zelf niet kunnen oplossen.

ELKAAR BETER BEGRIJPEN

Een gebrek aan sociale samenhang komt mede door de enorme diversiteit in de buurt. De buurtbewoners zijn, naar eigen zeggen, veel te veel op de eigen gemeenschap gericht. Naast de taalbarrière zijn er gewoontes en taboes waardoor mensen van verschillende etnische afkomst niet met elkaar in gesprek komen.

“Hoe maak je thema’s bespreekbaar die niet bestaan, omdat ze worden ontkend, worden benoemd als niet-bestaand in een gemeenschap, zoals homoseksualiteit?”

Volgens de respondenten hoeven mensen geen afstand te nemen van hun eigen waarden. Het gaat hen veel meer om het inzicht in elkaars leefwereld, waarbij elkaar begrijpen vanuit de visie van de ander belangrijk is.

“Om mensen bij elkaar te kunnen brengen moet je eerst jezelf begrijpen. Een Turk moet Turk kunnen blijven en zijn eigen routines ontdekken. Een Turk kan ons bijvoorbeeld vertellen wat een Turk werkelijk is en wij [Soedanezen] kunnen ook vertellen wie wij zijn, we moeten elkaar proberen te begrijpen vanuit andermans visie, niet vanuit je eigen visie.”

In een focusgroep wordt gezegd dat er etnische groepen zijn die ook de dialoog met zichzelf moeten aangaan alvorens zich in de ander te verdiepen. Het gaat niet alleen om onbegrip tussen groepen maar ook om het onbegrip binnen de etnische gemeenschappen zelf.

Tijdens verschillende focusgesprekken komt over tafel dat in Nieuw-West mensen naast elkaar en niet met elkaar leven. De etnische segregatie zou verstrekkende gevolgen hebben voor de betrokkenheid in de wijk.

“Nieuw-West is een apart stukje Nederland. Je ziet hier dat mensen gewoon hun eigen taal blijven praten. Een Turk blijft Turks praten, een Marokkaan Marokkaans. Het is een gesegregeerde samenleving. Hier vindt er weinig gemeenschappelijk plaats, iedereen blijft bij zijn eigen groep. Ik vind het overigens niet erg dat mensen niet mixen.”

Het onbegrip gaat echter verder. Zo noemt iemand zichzelf een tweederangsburger en heeft het dan over de werkwijzen van en communicatie met ambtenaren en de aan de overheid gerelateerde instituten (professionals).

“Als je als tweederangsburger iemand iets vertelt, dan is het maar de vraag hoe iemand er op reageert. De communicatie tussen professionals en tweederangsburgers verloopt moeizaam.”

GRATIS ONDERWIJS EN HERWAARDERING DIPLOMA'S

In verschillende groepen wordt over (on)toegankelijk onderwijs gesproken. Er komen diverse vormen van onderwijs ter sprake. Zo zijn er mensen die iets nieuws willen leren, vaardigheden die niet direct gerelateerd zijn aan de arbeidsmarkt, er zijn er die zich willen bijscholen om meer kansen te hebben op de arbeidsmarkt. Sommigen willen hun vaardigheden gewaardeerd zien in een diploma of certificaat en er zijn deelnemers die behoefte hebben aan de basisvaardigheden zoals de beheersing van de Nederlandse taal en ICT.

Een behoorlijk aantal deelnemers is in het buitenland opgeleid. De diploma's of certificaten worden in Nederland niet of lager gewaardeerd. Een wiskundige uit Ivoorkust vertelt dat zijn master wiskunde, behaald bij een particulier onderwijsinstituut in Ivoorkust, gelijk wordt gesteld aan een diploma voortgezet onderwijs. Daarnaast zijn er mensen die een bewijspapier hebben dat niet gelijk wordt gesteld aan de Nederlandse diploma's en certificaten.

Een Iraakse man met een grootrijbewijs en veel ervaring moet volgens het algemeen

waarderingssysteem eerst lessen volgen voor een nieuw vrachtwagenrijbewijs, alvorens dat kan worden omgezet. Hij heeft daar echter het geld niet voor. Sommigen willen een bachelor of master volgen maar omdat hun buitenlandse diploma niet op juiste waarde wordt geschat, hebben ze doorgaans geen recht om zich in te schrijven aan een universiteit of hogeschool. Ze kennen wellicht de mogelijkheden niet die het onderwijssysteem biedt om toegang te krijgen tot het hoger beroepsonderwijs. Onze respondenten willen aan de slag en stellen alternatieve procedures voor. Zij willen dat per individu wordt gekeken wat nog moet worden bijgeleerd. Een algemeen (diploma)waarderingssysteem dat voor iedereen uit een bepaald land of onderwijsinstelling hetzelfde voorschrijft, werkt niet, aldus de respondenten.

We spraken mensen die de Nederlandse taal niet machtig zijn of de taal gebrekkig spreken omdat ze gewend zijn in hun moedertaal te spreken (vooral over de onderwerpen die wij aankaartten). Toch hadden allen de sterke wens de Nederlandse taal te spreken. Het leren van een taal is niet voor iedereen weggelegd. Waar mensen met een uitkering verplicht worden de taalcursussen te volgen, geldt dat niet voor mensen zonder uitkering, jongeren, Nuggers en mensen met een werkende partner. Zij moeten de lessen en andere onkosten zoals kinderopvang en het vervoer zelf betalen. De kosten zijn ook een bezwaar voor degenen die een betaalde baan hebben. Omdat ze een minimuminkomen verdienen, werken ze in hun ogen voor niets omdat de kosten van het taalonderwijs een te groot deel van het loon vraagt. Zij willen graag, maar het geld is er niet altijd en dat is frustrerend. Daarnaast zijn er mensen die zeggen dat ze door hun werk niet toekomen aan het leren van de taal. Zo waren er mannen die pas na hun pensioen de tijd hebben gevonden de Nederlandse taallessen te volgen. Onderwijs moet tot slot niet een hobby van de elite worden, zo werd in een vrouwengroep opgemerkt.

“Later moeten de kinderen ook nog vijftigduizend euro aan studieschuld betalen. Op een gegeven moment wordt studeren alleen nog maar voor de elite en niet meer voor gewone mensen.”

HOGER INKOMEN

Het minimuminkomen moet omhoog. Met een hoger inkomen kunnen de kosten voor onderwijs worden betaald en de vaste lasten.

“Alles is duur. Met twee kinderen kunnen we bijvoorbeeld niet naar de Efteling gaan als ze vakantie hebben. Ook de zekerheid dat je het hebt [een inkomen] dat je je daar niet druk over hoeft te maken. Hoeveel je ook verdient, het is nooit genoeg, maar je moet wel je vaste lasten plus een extraatje kunnen hebben om iets leuks te kunnen doen en voor de toekomst.”

Ook moet er meer ruimte zijn om te ondernemen, zo wordt gesteld.

“Voor een eigen bedrijf is beginkapitaal nodig. Mijn man heeft een eigen garage maar heeft moeite met het betalen van de rekeningen omdat er niet elke maand evenveel klanten zijn. Hij moet gewoon betalen maar kan dat niet elke maand.”

Het ‘overleven’ met weinig financiële middelen speelt in de focusgesprekken voortdurend een rol op de voorgrond. Dat geldt zowel voor mensen met betaalde arbeid die net boven het minimum verdienen als mensen die geen werk hebben. De deelnemers ervaren een tweedeling en zien dat andere mensen de mogelijkheid hebben dingen te doen die zij, door financiële omstandigheden, niet kunnen doen. Zij ervaren een achterstelling omdat zij niet deelnemen aan en profiteren van de financiële welvaart in het westen. Maar dat wordt niet in alle groepen zo ervaren. In de vrouwengroep wordt aan Allah gerefereerd. Iedereen in die groep deelt de opvatting dat Hij de beslisser en bepaler is van de rijkdom van ieder gezin.

Vooraf de jongeren ervaren het ontbreken van welvaart in hun leven als een gebrek. Een enkeling refereert aan de armoedige situatie waarin zij of mensen in hun directe omgeving verkeren. In verschillende focusgroepen heerst het idee te worden gebruikt en uitgebuit, waarbij in een enkel geval zelfs gesproken wordt van ‘moderne slavernij’.

“In de cirkel blijven lopen is moderne slavernij, we worden gewoon genaaid. Mensen die onder aan de ladder zitten ervaren dat (...). Mensen die bij de grachten zitten, die gaan naar dit en dat terwijl mensen onderaan de ladder niet eens een pak brood kunnen kopen. Er moet gewoon even geld komen, dat er geld is voor iedereen.”

De meeste mensen die van het minimum inkomen moeten rondkomen, maken zich zorgen. Zij hebben extra inkomsten nodig. Verschillende respondenten ervaren onduidelijkheid over het bijverdienen en extra activiteiten die zij naast een uitkering mogen ondernemen. De onduidelijkheid zorgt ervoor dat ze bang zijn hun uitkering helemaal of gedeeltelijk te verliezen. Indien regels strikt worden nageleefd zeggen onze gesprekspartners ‘lam’ geslagen te worden door de controlerende instanties. Mensen willen soms niet meedoen aan activiteiten uit angst hun uitkering te verliezen waardoor ze in de problemen komen.

“Ja, weet je, ik geef hier naailessen maar dan zeg ik ook, kijk of je een buurvrouw vindt om een rok voor te maken tegen betaling, dan gaan we het samen maken en dan hou jij het geld in je zak. Ja, dus die gedachte moet je erachter hebben van, je moet anders aan je geld komen, dus dan ga je maar zo aan de gang. We hebben niet geïnformeerd, maar als ze zouden weten dat al deze mensen hier komen, dan zouden ze zeggen: nee, je moet gaan solliciteren je moet dit, je moet dat. Maar als ik daar ga praten en vertel over de naaigroep, dan zeggen ze: ja ik stuur een paar mensen naar je toe die dat leuk vinden. Het beleid is zo krom, dat je niet weet wat je moet doen. Weet je, er is geen lijn en als dit goed loopt, dat we

straks kunnen kijken hoe we dat dan anders aan kunnen pakken. Want de mensen zijn uit hun isolement, ze doen wat, ze leren wat, ze praten Nederlands met elkaar, we praten over onze zorgen, het is niet alleen een naaigroep.”

Het verwerven van een extra inkomen of het accepteren van tijdelijk werk is risicovol. Het gaat om het opgeven van zekerheid (de uitkering) waar onzekerheid voor terugkomt (tijdelijke arbeidsplaats). De tijdelijke ‘oplossing’ is geen oplossing voor het ontsnappen aan de armoedeval.

VOORWAARDEN OM BETAALD WERK TE KUNNEN DOEN

De respondenten zien betaald werk als een voorwaarde om mee te doen aan de economie en aan de samenleving. Ze voldoen echter niet allemaal aan de eisen die werkgevers stellen. De respondenten zeggen dat het komt door geringe taalvaardigheid, verkeerde of onvoldoende diploma’s en certificaten, geringe of een te diverse werkervaring, discriminatie en het ontbreken van een werkvergunning.

“Ik zie veel mensen met taalproblemen, zonder diploma, geen werkervaring, je maakt geen kans. (...) Bij DWI (nu WPI, red.) zeggen ze: je hebt een taalprobleem, maar je moet wel werken.”

De deelnemers aan de focusgroepgesprekken zijn afhankelijk van de overheid maar ze hebben tegelijkertijd gering vertrouwen in de maatregelen van die overheid. In gesprekken over de participatiewet hebben ze het idee dat ze er alleen voor staan en dat de overheid verplichtingen oplegt die zij door verschillende omstandigheden niet kunnen of willen naleven. Ze hebben het gevoel te worden meegezogen en in oplossingen te worden ‘geduwd’ die niet bij hen passen. Ze zijn ontevreden over het feit dat gebruikers over één kam worden geschoren. De overheid zou moeten uitgaan van een diversiteit aan wensen en behoeften van burgers.

Er zijn er die scherpe controle van de overheid als bemoeizuchtig ervaren en er zijn er die vinden dat de controle niet ver genoeg gaat. Mensen die ‘lanterfanten’, die liever niet willen werken maar wel kunnen werken, moeten aan het werk, aldus de jongeren. In de andere groepen klinken die opvattingen minder stellig en wordt de kanttekening gemaakt dat er werk moet zijn en ook werk dat mensen willen en kunnen uitvoeren en dat past bij hun mogelijkheden.

“Voor mijn gevoel, ook al heb je een hoge opleiding, is het lastig om gewoon te solliciteren, is het moeilijk om een baan te vinden. Dan krijg je ook ‘waarom moet ik studeren, ik krijg toch geen baan.’ Ze zitten wel te zeuren van iedereen moet gaan werken, maar waar is dat werk dan?”

Iemand anders:

“Een deel van de mensen wil graag werken maar er is gewoon geen werk. De overheid doet het verkeerd. Je zou kunnen zeggen dat werklozen geholpen moeten worden, soms met een kleine investering. Elke persoon heeft andere hulp nodig.”

GEBREK AAN BETAALDE ARBEID

Er is geen werk en als dat er wel is, gaat het om flexibel werk, tijdelijke contracten voor seizoenswerk en tijdelijke contracten voor reguliere arbeidsplaatsen. De deelnemers die betaald werk doen en degenen die daarnaar op zoek zijn, hebben het over een vast contract. Het contract geeft zekerheid en een bescherming van inkomen. Niet alle respondenten zijn tegen flexibel werk of een flexibel contract, als er maar voldoende werk is. Door een gebrek aan betaald werk staat arbeidsflexibiliteit in feite gelijk aan onzekerheid van werk en inkomen. De lager opgeleide jongere deelnemers hebben het over de verdeling van flexibele arbeid en ervaren deze als oneerlijk. Zij hebben het gevoel dat zij de flexibele banen krijgen in tegenstelling tot mensen die hoger zijn opgeleid. Zij willen uitzicht op een baan met een vaste aanstelling of een vergoeding voor het vrijwilligerswerk dat zij doen. Zij doen het vrijwilligerswerk om er zelf, op termijn, beter van te worden.

“Het ligt aan de periode dat je vrijwilligerswerk moet doen, ik ga niet tien jaar lang vrijwilligerswerk doen om daarna misschien een baan te krijgen waar je misschien een contract kan krijgen. Dat eehm, mij niet gezien nee.”

De respondenten willen hun ‘zaakjes’ op orde hebben voor de toekomst. Veel van hen schetsen een niet al te rooskleurig toekomstbeeld. Ze zien voor zichzelf weinig perspectief en weinig kansen op de arbeidsmarkt. Zij willen participeren, betaald of onbetaald, vast of flexibel, als er maar een perspectief wordt geboden voor de lange termijn. De hoger opgeleide studenten daarentegen maken zich veel minder zorgen en spreken minder angstig over hun toekomst. Ze vinden het vrijwilligerswerk dat zij in de buurt doen een prima afwisseling naast hun studie. Het merendeel vindt het niet erg om ‘eventjes’ geen toekomstperspectief te hebben, ze lijken erop te vertrouwen dat het wel goed komt.

BETAALDE ARBEID

Mensen die betaalde arbeid verrichten, werken doorgaans veel uren per week of hebben verschillende parttimebanen. Zowel de lange werkdagen als de verschillende banen zorgen voor extra werkdruk. De betrokkenen hebben daardoor weinig tijd om actief deel te nemen aan de samenleving. Na een dag werken is de energie op. We spraken een groep schoonmakers die flexibele arbeid verrichten, het aantal arbeidsuren per week is onzeker, daarom hebben zij verschillende banen. Door de reistijd tussen de verschillende werkkringen is de werkdag veel langer dan acht uur en veroorzaakt dit werkstress. Een slechte werk-privé-balans komt daar bovenop wat volgens hen gevolgen heeft voor de persoonlijke en sociale situatie waarin zij functioneren.

De meeste mensen die wij spraken hebben werkervaring. De banen die ze krijgen aangeboden, zijn van tijdelijke aard. Het frustreert als ze na enkele weken, maanden of een enkel jaar weer op straat staan. Ze kunnen weer opnieuw beginnen.

“Heel veel bedrijven doen niks voor de werkloosheid. Participatiebeleid, je gaat werken één à twee jaar, daarna mag je weer vertrekken. DWI kort je op je uitkering, mislukt beleid. Mensen worden misbruikt. Van de acht mensen komen één à twee aan het werk, de rest niet.”

“Werkgevers willen iemand van zeventien met alle diploma’s en veel ervaring. Ze kunnen eisen wat ze willen.”

Door een gebrek aan betaalde en vaste banen zijn oud en jong het met elkaar eens dat er meer nieuwe betaalde banen en stageplaatsen moeten komen. De overheid en werkgevers moeten kansen scheppen door die banen en stageplaatsen te creëren, de overheid zou de werkgevers ook echt moeten aansporen dat te doen en ze daarna voor een ieder ook echt open te stellen. De niet-westerse deelnemers voelen zich gefrustreerd en brengen in dat kader het onderwerp gelijke kansen en gelijke behandeling naar voren:

“Ik ben keihard op zoek naar werk. Ik blijf maar solliciteren in de gebieden waar ik ervaring heb (...). Je zou denken: iedereen gelijke kansen geven maar ja, dat ligt denk ik niet bij de overheid maar gewoon bij de werkgevers zelf. (...) Ja, ik hoor wel eens verhalen dat we geen gelijke kansen hebben, dat als iemand onder een andere naam solliciteert hij dan wel wordt aangenomen.”

Zij vinden wel dat zij waar mogelijk kansen moeten aangrijpen. Maar door weinig kansen op betaald werk raken mensen gefrustreerd en ontmoedigd om überhaupt nog te solliciteren.

“Jongeren hebben het moeilijk in dit land: tien sollicitaties, tien keer afgewezen, je vertrouwen wordt beschadigd. Jongeren zetten niet door, maar daardoor kunnen ze ook

geen eelt op hun ziel krijgen. Nederland is alleen maar werken, niet echt leven. Vroeger was het makkelijker om ergens te komen, nu moet je rijk worden geboren."

Er zijn er die door de frustratie stoppen met zoeken, anderen gaan door zoals blijkt uit onderstaande dialoog:

- *"Ik heb besloten niks meer met instanties [die naar werk leiden] te maken te hebben. Ik ga niet meer naar werk zoeken. Het is alleen maar voor niks."*
- *"Dat gevoel heb ik ook, en toch ga ik door. Zolang je iets kunt, waarom niet? Zou zonde zijn als mijn ervaring verloren gaat. Zou ik ook niet blij mee zijn."*

GEEN VERDRINGING

Vrijwilligerswerk mag niet leiden tot verdringing van betaalde arbeid. Deelnemers willen het werk dat betaald behoort te worden niet vrijwillig doen. Veel van hen willen het werk ook niet doen ter compensatie van de uitkering. Ze zeggen het in de strekking van *'Waar een ander voor betaald wordt, dat wil ik niet vrijwillig doen.'* In enkele groepen wordt gesproken van afpakken van bestaand werk. Vrijwilligerswerk moet nieuw zijn. Als er geen nieuwe betaalde banen of onbetaalde 'arbeidsplaatsen' komen (waar geen andere mensen de dupe van zijn), dan zijn we met een verkeerd spel bezig, aldus het gesprek in een focusgroep.

"Ja, en soms wil ik ook geen vrijwilligerswerk doen, want het Huis van de Wijk, dat zocht een tijdje terug vrijwilligers om achter de bar te staan, en dat wil ik dan niet doen want dan beperk je anderen die er betaald voor krijgen. Dan neem je het werk van een ander af."

VERBLIJFSVERGUNNING

Sommige deelnemers hebben geen werkvergunning. De asielzoekers die wij gesproken hebben, willen graag participeren maar lopen tegen wetten en regels aan die dat verbieden. We hoorden die geluiden van vrachtwagenchauffeurs en koks tot hoog opgeleide academici. Veel van de asielzoekers die nog in een lopende procedure zitten, zeggen stil te staan en zich nutteloos te voelen. In hun beleving worden ze uitgesloten van deelname aan de samenleving en de economie.

"Werken is niet mogelijk omdat ik geen verblijfsvergunning heb. Ik ben al een paar jaar hier. Via internet heb ik zelf de taal een beetje geleerd. Nu volg ik hier de Nederlandse lessen en ga naar de bibliotheek en blijf daar de rest van de dag."

De onzekerheid rond werk en inkomen is volgens de deelnemers ook te wijten aan de vele veranderingen die worden doorgevoerd. De komst van nieuwe bestuurders bijvoorbeeld leidt tot het wijzigen van beleid en regels. Zoals al bleek in het vorige hoofdstuk, kost het

tijd voordat nieuwe regels en wetten worden gekend en begrepen. Door het veranderen van regels en personen, bijvoorbeeld na verkiezingen, krijgen de betrokkenen de indruk dat er geen consistent beleid wordt gevoerd.

“Waar ik persoonlijk als vrijwilliger elke vier jaar angstig van word, zijn de verkiezingen. Er komen weer allemaal nieuwe mensen met nieuwe ideeën en alles gaat op zijn kop en dat heb ik al zo vaak meegemaakt.”

NIEUWE ROL VOOR DE OVERHEID

We spraken deelnemers die zelf plannen schrijven, indienen en uitvoeren binnen het stadsdeel en daarmee een visie formuleren op het overheidsfunctioneren. We hoorden van hen dat er te veel wordt opgelegd en te weinig wordt geluisterd. Zij vinden dat er weinig gebeurt in coproductie met de burgers. Het stadsdeel zou meer moeten samenwerken met de mensen in de verschillende buurten. Nu worden problemen gesignaleerd en de overheid probeert die dan vervolgens op te lossen vanuit een beleidsperspectief dat voor alle burgers geldt. Onze respondenten vinden dat het stadsdeel bewoners moet ondersteunen bij het aanpakken van hun problemen. Bewoners willen zelf ideeën opperen. Hun ideeën, wijze van werken en oplossingen vragen niet om eenvormige ondersteuning maar kunnen per wijk of groep verschillen.

De wijze waarop de gemeentelijke overheid regels oplegt of bepaalde problematiek aanpakt, voldoet niet meer aan de verwachtingen van bewoners. Sommigen willen een democratie van onderop waarin zij samen met de overheid het probleem benoemen en de oplossing uitwerken. De actieve buurtbewoners willen zelf bepalen op welke manier ze meedoen en vinden ook dat zij dat het beste kunnen:

“Dan heb ik het over de groep waarmee wij samenwerken (...). Het enige waar de overheid een rol in kan spelen, is het financiële aspect. Uiteindelijk zijn wij het die het contact hebben met de jongens en die het vrijwilligerswerk doen, ik kan niks bedenken waarin de overheid mij nu kan helpen als ik een probleem probeer op te lossen met een jongen.”

De deelnemers willen meer ruimte voor eigen nieuwe initiatieven en een overheid die hen daarbij ondersteunt. Zeggenschap en eigen beheer blijkt bij verschillende groepen een belangrijke voorwaarde om mee te doen. Ook komt naar voren dat projecten die door de burgers worden opgezet, worden onderworpen aan te veel bestuur waardoor participeren steeds minder aantrekkelijk wordt.

“Jaren geleden had elke buurt een buurtcommissie. Dat waren acht of negen vrijwilligers en daar was dan een pandje en daar zaten dan twee mensen in, dat waren toen van die ‘Melkertbanen’, en die waren dan een soort toezichthouders en het eigenlijke dagelijks bestuur waren vrijwilligers. Dat kwam uit een burgerinitiatief voort en dat ging hartstikke goed. Het stadsdeel vond het maar niks, maar het liep wel goed en toen dachten ze, het is toch wel interessant dus die Melkertbanen werden vervangen door ambtenaren. Toen we begonnen met 120 vrijwilligers waren er twee ambtenaren bij het stadsdeel, die bemoeiden zich verder nergens mee maar dat waren onze contactpersonen, dat was alles. Binnen de kortste tijd hadden die een assistent en die had ook weer een assistent. Dus binnen twee jaar waren alle vrijwilligers weg en zaten er allemaal ambtenaren, waardoor een aantal mensen die daar zwaar teleurgesteld in zijn, voor het vrijwilligerswerk verloren zijn.”

De deelnemers van de ondernemende groepen geven aan dat de projecten niet altijd in bestaand beleid zouden hoeven te passen. De projecten die bedacht zijn door de burgers moeten door die burgers geleid worden, niet door de gemeente. Daardoor raken mensen betrokken en geïnspireerd om nieuwe initiatieven te nemen.

“Vanuit de buurt worden plannen ingediend bij de gemeente om de participatie en betrokkenheid van de bewoners te vergroten. Het gebeurt echter regelmatig dat de gemeente het plan (deels) overneemt om zelf uit te voeren, en dat de aanvraag wordt afgewezen.”

SAMENVATTEND

Bewoners ervaren belemmeringen om maatschappelijk en economisch mee te doen. Die belemmeringen liggen gedeeltelijk bij henzelf, zoals een gebrek aan scholing, taalvaardigheid of een te laag inkomen. De omgeving maakt het echter onmogelijk om die belemmeringen op te heffen. Meedoen aan onderwijs, bijvoorbeeld, kost geld en betaald aan de slag gaan is een mogelijkheid om dit geld te verdienen, om aan het overheersende geldgebrek te ontsnappen. Maar er zijn te weinig passende banen en als ze er zijn is het tijdelijk werk. Het werk dat de deelnemers wordt aangeboden biedt nauwelijks een toekomstperspectief. Volgens onze respondenten wordt er gediscrimineerd op de arbeidsmarkt.

Het gebrek aan geld, weinig vertrouwen in de overheid en weinig perspectief zijn de overheersende factoren waardoor nauwelijks aan oplossingen voor de situatie kan worden gedacht. Dat geldt niet voor alle groepen. We spraken verschillende ondernemende bewoners die er van alles aan doen om het voor zich zelf en voor de buurt beter te maken. Zij lopen tegen eenvormige regelgeving aan waardoor de initiatieven nauwelijks gerealiseerd kunnen worden.

6

MOGELIJKHEDEN SCHEPPEN

Er is geen werk, niet alleen in Nieuw-West maar overal, zo ervaart de focusgroep die we spraken in het kader van de tegenprestatie. Ze krijgen allemaal een uitkering van DWI en moeten bij wijze van tegenprestatie aan de slag. Twee dagen in de week doen ze gezamenlijk verplicht vrijwilligerswerk, ze maken de straat schoon en de plantsoenen. De andere dagen houden ze zich beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Voor het werk in de plantsoenen worden ze niet beloond, een pakje shag, zo werd opgemerkt, dus er is nauwelijks motivatie. Die is er óók niet omdat DWI volgens de groep alleen betaald werk waardeert, niet het werk dat zij voor de buurt doen. Met elkaar doen ze verschillende activiteiten, ze koken, maken schoon, klussen, geven muziekles en organiseren sportevenementen. De groep doet het graag en zou daar graag waardering en een vergoeding voor krijgen. Niet voor zichzelf maar om een gezamenlijke pot op te bouwen met andere groepen die soortgelijke activiteiten doen. Ze runnen met verschillende groepen een buurtcentrum. Van de wet mogen ze niet teveel vrijwilligerswerk doen. Om toch actief te kunnen zijn en hun passie te volgen doen ze het werk iedere keer op de naam van een ander groepslid.

In het vorige hoofdstuk ging het erover hoe bewoners belemmeringen ervaren in hun pogingen te participeren. In dit hoofdstuk gaan we in op de deelvraag 'Welke mogelijkheden zien bewoners om de maatschappelijke en economische participatie in Nieuw-West te verbeteren?'

Aan de hand van de capability benadering (Nussbaum, 2011) beschreven we in de inleiding al het begrip 'mogelijkheden': kansen die individuen kunnen aangrijpen om hun eigen vermogens in te zetten. Daarbij gaat de capability benadering niet alleen uit van de mogelijkheden van het individu maar ook van de mogelijkheden die de omgeving het individu kan bieden. Er zou een omgeving gecreëerd moeten worden, niet alleen door de overheid maar ook door bedrijven, buurt en familie, waardoor de verschillende eigenschappen en vaardigheden van individuen gekend, begrepen, ontplooid en benut kunnen worden. De verantwoordelijkheid voor de vormgeving van de participatiemaatschappij ligt immers niet alleen bij bewoners maar is een wisselwerking tussen werkgevers, overheid en 'civil society'. Alvorens de mogelijkheden te verkennen die bewoners zien, volgen eerst enkele algemene opmerkingen die zij in dit kader maakten. Het is de bril waardoor de meesten van hen naar hun eigen situatie kijken.

OPMERKINGEN VOORAF

Niet iedereen is in staat om over mogelijkheden na te denken. Mensen die schaarste ervaren, hebben blinde vlekken en zien door hun vele zorgen geen mogelijkheden meer (Mullainathan & Shafir, 2013). Dat constateren we niet alleen aan de hand van de opmerkingen van onze respondenten maar ook vanuit het feit dat sommige deelnemers zich in de gesprekken nauwelijks roerden, letterlijk stil vielen toen we het onderwerp aansneden.

We spraken ook met mensen die nog niet zo lang in Nederland wonen. Zij zijn niet in staat mogelijkheden te herkennen in een systeem dat zij nauwelijks kennen en hierover na te denken maar zij zijn wel vaak gretig en grijpen alle mogelijkheden aan die hen worden geboden om de taal te leren en om te proberen zich aan te passen aan de samenleving zoals die zich in de buurt voordoet.

De kanttekeningen bij de vraag hoe optimaal te participeren zijn dus meestal afkomstig van de deelnemers die ruimte ervaren, die al wat langer of hun hele leven al in Nederland wonen. Ze zien mogelijkheden maar zeggen afhankelijk te zijn van wetgeving en geld om ze te grijpen. Ze ervaren de maatregelen die de overheid neemt als opgelegde maatregelen die in hun ogen niet werken omdat ze niet aansluiten bij de doelgroep. Ze voelen ze zich niet gehoord en zijn daardoor niet meer gewend in mogelijkheden te denken. Sommigen zijn er niet meer mee bezig.

Niet alleen de wetgevende en uitvoerende overheid remt, ook de directe leefomgeving. De deelnemers zien mogelijkheden als werkgevers hun de kans geven om betaald werk te verrichten en discriminatie tegen gaan. Indien hun perspectief wordt geboden en de gelegenheid zich voordoet, willen ze de taal leren, een diploma halen, ICT-vaardigheden

opdoen en zelfs verhuizen naar een andere leefomgeving waar meer mogelijkheden zijn voor betaald werk. Ze vragen om een helpende hand om hun doelen te realiseren. Soms zijn er in de omgeving mogelijkheden genoeg maar de mensen voor wie ze zijn bedoeld, kennen en begrijpen het systeem niet voldoende om die mogelijkheden ook te kunnen gebruiken.

VELE MOGELIJKHEDEN

De deelnemers aan het gesprek noemen een veelheid aan praktische mogelijkheden die hun horizon zouden kunnen verbreden, van gratis naar de film gaan en kinderopvang tot het versoepelen van wetten en regels. Ze spreken ook over het concreet beschikbaar stellen van ruimtes om activiteiten te ontplooien en ideeën uit te wisselen en bepleiten een wijziging van het discours rondom participatie. Ze zeggen bijvoorbeeld meer zeggenschap te willen over de wijze waarop zij hun tijd besteden, geven aan financiële hulp nodig te hebben en wensen ondersteuning bij het formuleren van een hulpvraag. Ze willen best ‘verplicht’ vrijwilligerswerk doen van twee dagen per week, maar willen graag zeggenschap over de invulling daarvan en een extra vergoeding bovenop de uitkering. Het liefst zouden ze geen financiële steun meer nodig hebben.

We lopen de geaggregeerde mogelijkheden langs en behandelen achtereenvolgens wat deze voor de bewoners betekenen: wat zij zouden doen met meer fysieke en financiële ruimte, meer toegankelijk onderwijs, een dialoog tussen burgers en overheid of met adequate ondersteuning aan startende en sociale ondernemers.

MINDER REGELS

De overheid zou minder regels moeten voorschrijven en meer mogelijkheden moeten creëren. De bewoners zien zich effectiever participeren door het ‘oprekken’ van wettelijke kaders zoals het versoepelen van regels. Het gaat de deelnemers om de lokale regels die eenvoudig te wijzigen zijn zoals de openingstijden van de ruimtes. Iemand zei:

“Ontmoetingsruimten hebben ambtelijke openingstijden terwijl de bewoners allerlei vrijwilligersactiviteiten willen ontplooien op andere tijden, zoals huiswerkbegeleiding op zondag.”

Er zijn ook regels die in de weg zitten.

“Wat wij tegen de overheid zeggen is: we willen ruimte om te kunnen doen wat we nu doen, maar ook fysieke ruimte in de vorm van dit pand en daarnaast willen we dat jullie [de overheid] opdrachtgevers zijn. We willen een andere relatie met jullie hebben, we zien jullie niet als grote vijand waar we niks mee kunnen, nee.”

Zoals een van de deelnemers heel expliciet zegt, gaat het niet om het onttrekken aan toezicht, het gaat om bewegingsruimte om nieuwe activiteiten op te zetten.

De focusgroepen van 'ondernemers' spraken over zelfstandigheid en meer onafhankelijkheid. Wat nu gebeurt, is volgens hen niet meer van deze tijd. Ze formuleren een nieuwe rol voor de overheid die meer faciliterend zou moeten zijn, waardoor partnerschap ontstaat.

"Dat is de manier om je als overheid te verbinden met initiatieven als deze, want dan weet je wat we doen voor de buurt en daar betaal je dan een x bedrag voor. Maar dan heb je een relatie op basis van zelfstandigheid op basis van eigen kracht, je positie is duidelijk in plaats van met subsidie, want met subsidie koop je afhankelijkheid."

In het kader van mogelijkheden die bijdragen aan participatie noemen de deelnemers het partnerschap waarin burgers en overheid gezamenlijk optreden bij persoonlijke en wijkgerelateerde problematiek, waaronder participatie, overlast, verpaupering en leegstand.

VERTROUWEN

Regels en wetgeving kunnen remmend werken op de mogelijkheden die mensen zoeken. Voor het verminderen van regels is wederzijds vertrouwen nodig. Enkele focusgroepen waren hierin heel expliciet. Zij zouden zich vrijer kunnen bewegen en zien mogelijkheden door het

versterken van het wederzijds vertrouwen. Zij zouden de relaties tussen de overheid en de burgers en tussen de burgers onderling willen uitbouwen en opbouwen.

“Door vertrouwen te creëren zullen mensen eerder geneigd zijn mee te doen. Het gaat om vertrouwen in mensen, in overheid en politiek – naast het vertrouwen in Allah.”

De mensen die wij hebben gesproken zijn geneigd mee te doen als er vertrouwen is en er vertrouwelingen zijn. De rolmodellen zijn belangrijk, zij kunnen ervoor zorgen dat beklemmende netwerken worden opengebrouwen en onzichtbare netwerken zichtbaar worden. Er zou een breed podium moeten komen voor positieve rolmodellen, waardoor ze gezien worden en een voorbeeld zijn. Volgens onze respondenten moeten mensen daartoe worden uitgenodigd. Met modellen uit de eigen omgeving worden mensen gemotiveerd om mee te doen. Vertrouwelingen hebben de kracht mensen beter te informeren omdat ze de juiste taal spreken en er naar ze geluisterd wordt.

FINANCIËLE ONDERSTEUNING

Enkele mensen willen naar eigen zeggen ‘rust’ om de financiële problemen het hoofd te kunnen bieden. Als er minder geldzorgen zijn, zijn er ook minder persoonlijke en sociale problemen en kunnen ze ‘vrij’ nadenken over de mogelijkheden die zich aandienen. Volgens hen komt er dan ruimte vrij om actief te worden. Verschillende respondenten benadrukken het feit dat er groepen in Nieuw-West rondlopen die niet meer kunnen nadenken over hun mogelijke participatie omdat ze teveel zorgen hebben en ze daardoor geen ‘rust’ hebben.

Een voorbeeld van financiële ondersteuning betreft de studenten die op kosten van de woningbouwcorporaties gratis in Nieuw-West mogen wonen in ruil voor tien uur vrijwilligerswerk, ze voelen zich bevoorrecht. Naar eigen zeggen kwamen ze naar het stadsdeel omdat ze in de binnenstad geen woning konden vinden, maar nu zouden ze de wijk nog lang niet willen verlaten. Ze grijpen de mogelijkheid die hun wordt geboden met beide handen aan. Ze krijgen niet alleen woonruimte maar worden ook financieel ondersteund in de huur. De gratis woning in Nieuw-West heeft hun blik verbreed, het vrijwilligerswerk zijn ze nog lang niet zat, sterker nog: de mensen die wij spraken doen veel meer in de wijk dan van hen wordt gevraagd. Ze vinden het moeilijk dat de ‘vaste’ bewoners hetzelfde vrijwilligerswerk doen zonder dat zij daarvoor een gratis woning krijgen.

Naast financiële ondersteuning zou het, volgens de deelnemers, mogelijk moeten zijn meer banen te scheppen. Alleen met de zekerheid van betaalde arbeid kunnen zij economisch onafhankelijk zijn van de overheid. Betaald werk is een voorwaarde om mee te doen maar het is tevens een mogelijkheid om doelen te stellen en plannen te maken. In verschillende

groepen wordt de verantwoordelijkheid voor betaald werk voornamelijk bij de overheid gelegd. Bijna alle deelnemers zeggen dat ze zelf verantwoordelijk zijn voor het vinden van een baan maar zijn daarin ook tweeslachtig: ze geven de overheid de rol hen te helpen bij het vinden van die baan. De overheid zou mogelijkheden moeten scheppen om het werk toegankelijk te maken en werk te creëren voor mensen voor wie het werk is bedoeld.

In een enkele groep wordt geopperd arbeidsplaatsen te delen. Als er weinig werk is, kan de bestaande arbeidstijd wellicht gedeeld worden met mensen die geen betaald werk hebben waardoor meer mensen economisch kunnen participeren. Dit is voor de meesten iets anders dan een deeltijdbaan. Het verschil is dat degene die de arbeidstijd afstaat dat voor een bepaalde periode doet, zodat iemand anders in een werkritme kan komen, ervaring kan opdoen in een echte baan en in een echte organisatie. De op zo'n manier gecreëerde baan mag niet ten koste gaan van bestaand werk. De opmerking wordt gemaakt dat de overheid mensen die hun werktijd beschikbaar stellen zou moeten compenseren voor bijvoorbeeld de pensioenopbouw. Een deelnemer uit de groep zei het als volgt:

“Stel dat ik achttien uur minder kan werken en iemand anders een baan kan geven, dan doe je ook mee aan de economie dus als je uren inlevert en weggeeft, kan een ander persoon werken. Dus een deel van je werktijd weggeven zodat iemand anders kan werken. Ik zou het financieel niet redden. Maar stel dat de regering of weet ik wie dan ook [bij zou springen], ik zou best wel met iets minder kunnen doen, maar dan moet de regering mij daarvoor compenseren door de belasting omlaag te brengen, dan zouden we allemaal kunnen werken.”

TOEGANKELIJK ONDERWIJS

Het vergroten en verbreden van de toegankelijkheid van het onderwijs leidt volgens de bewoners tot meer kansen op werk. De respondenten hebben het over taallessen (als voorwaarde om deel te nemen aan het onderwijs), omscholing (een diploma in een ander vakgebied) en bijscholing (wat eventueel zou kunnen leiden tot een hoger diploma).

De taallessen zijn bijvoorbeeld meer effectief als ze beter zouden aansluiten bij de pogingen van mensen om werk te zoeken. Nu worden de lessen betaald door de overheid maar uitbesteed aan taalprofessionals die los van de overheid en de beroepspraktijk opereren. ‘Laat de klantmanager van WPI in de taallessen komen’, zo werd gesuggereerd, ‘dan kunnen onze problemen die we hier bespreken en de vragen die we stellen meteen worden opgelost.’

In een groep wordt voorgesteld om actief geld uit te trekken voor onderwijs met het perspectief op een baan. Volgens hen wordt er teveel geld verspild aan plannen die niet aansluiten bij de banen die er zijn en bij de verschillende mogelijkheden van de doelgroepen.

In samenwerking met werkgevers zou het geld gestoken moeten worden in onderwijs op maat met uitzicht op werk.

Het gaat de deelnemers zowel om het onderwijs voor henzelf alsook om het onderwijs dat hun kinderen krijgen. Het zou onderwijs moeten zijn voor iedereen en in alle levensfasen. Het investeren in mensen, vooral in kinderen, door laagdrempelig en goed onderwijs, is een investering in de toekomst van de economie in de buurt, vinden de deelnemers.

“De vraag is niet gericht op ons maar op de toekomst van onze kinderen. Als de kinderen studeren is dat heel belangrijk voor de economie. Als ze studeren kunnen ze meedoen en bijdragen aan de economie. De kinderen gaan ook voor de economie naar school. Als een kind goede resultaten behaalt, kan het een goede bijdrage leveren aan de economie.”

DE DIALOOG

In het vorige hoofdstuk is beschreven dat begrip voor elkaar een voorwaarde is voor sociale en economische participatie. Dat begrip kan komen door de dialoog aan te gaan.

INTERETNISCHE COMMUNICATIE

De verschillende etnische groepen zouden de mogelijkheid moeten nemen maar ook moeten krijgen elkaar te ontmoeten. Dat kan bijvoorbeeld door mensen een locatie te bieden om ‘verplicht’ met elkaar in gesprek te gaan. De overheid zou volgens een focusgroep mensen moeten aansporen om deel te nemen aan deze dialoogbijeenvakkomsten.

“Het zou misschien goed zijn als mensen gedwongen worden in de gemeente om samen te komen (...). Mensen dwingen deel te nemen aan gesprekken in groepen. (...) Ervoor zorgen dat er allerlei verschillende groepen samenkomen, zodat ze elkaar spreken en betrokken worden bij elkaar, dan leer je elkaar kennen. Ik heb van mijn collega’s veel geleerd over het moslimgeloof. Ik weet dat ze andere normen en waarden hebben en dat ik er soms anders over denk en andere ideeën over dingen heb, maar we respecteren elkaar wel en daar gaat het om. [Dat bereik je] door het gesprek met elkaar aan te gaan. (...) Mij heeft het in ieder geval wel erg geholpen.”

In bovenstaand citaat wordt zelfs gezegd bewust te sturen op een interetnische samenstelling van groepen. De samenwerking in de coöperatieve organisaties die wij bezochten laat zien tot welke mogelijkheden een dialoog dan kan leiden. De dialoog zou ook door de overheid georganiseerd kunnen worden – maar ook op het werk zouden mensen meer met elkaar moeten praten over normen en waarden om zo meer begrip voor elkaar te creëren, aldus de deelnemers. Het tegenovergestelde van de dialoog, discriminatie of segregatie

binnen organisaties, zou moeten worden tegengegaan. Van jongs af aan moet het belang van de dialoog duidelijk worden gemaakt en moet die dialoog worden aangegaan. De verantwoordelijkheid wordt zo ook bij de scholen gelegd.

“Op school moet daar ook veel meer aandacht voor komen, veel meer aan gebeuren. Er zijn wel mensen die dat doen vanuit hun religie of levensbeschouwing, die gaan de scholen af om dan te vertellen hoe het zit. Oog voor diversiteit en het gesprek stimuleren, zowel in het onderwijs als op het werk en daarbuiten via workshops.”

De dialoog zou volgens sommige deelnemers niet alleen over verschillen tussen etnische groepen moeten gaan maar ook over de beslommingen van alle dag. Een dialoog over ‘wat doet iemand in het dagelijks leven?’ en ‘is er voldoende brood op de plank?’. Dergelijke sessies kunnen mensen helpen bij het begrijpen van elkaars situatie, het aangaan van een verbinding maar kunnen ook bijdragen aan het verkennen en gezamenlijk oplossen van de dagelijkse zorgen. In een enkele groep zijn dergelijke sessies al gestart.

“Het doel is verbinding, elkaar leren kennen. We leven in één stadsdeel, we hebben met elkaar te maken. Je wilt elkaar helpen en soms sta je tegenover elkaar. De dialoogmethode past daarbij in strategie en werkwijze, het is een forum om naar elkaar te luisteren en om elkaars argumenten boven tafel te krijgen. Iedereen is het eens dat het een goede methode is.”

BURGERS EN OVERHEID

Onze respondenten zien ook mogelijkheden tot meer participatie als het stadsdeel in dialoog gaat met bewoners. In het verlengde daarvan ligt het ter discussie stellen van het dominante discours waarin betaald werk altijd centraal staat. Dat discours zou volgens een focusgroep meer gericht moeten worden op zingeving.

“De ene wil voor de kinderen zorgen en de ander wil liever naar een baas, we zijn niet allemaal gelijk. De overheid zou wel moeten zorgen voor gelijke kansen, ze zouden meer de wensen moeten vervullen van mensen. Het is een hele kunst om goed te kijken wat mensen willen. De overheid moet er niet op aansturen dat de norm volledige werkgelegenheid is en dat als je daar niet aan voldoet, je zielig bent en je niet meetelt. Dat je een aanhangsel bent. Je moet niet zo oordelen over anderen.”

Wat volgens deze groep niet bijdraagt aan het geheel is het versterken van het verhaal waarin benadrukt wordt dat mensen die niet participeren, zelf hebben ‘gekozen’ voor een bepaald leven, en hen af te schilderen als zielig of minderwaardig. Het gaat erom dat mensen zelf invulling mogen geven aan hoe zij willen participeren.

DE MARKT OP

Enkele focusgroepen willen 'de markt op'. Het stadsdeel zou toeristen moeten aantrekken. Ook ondernemers zouden het stadsdeel moeten kennen waardoor Nieuw-West een graantje kan meepikken van de groeiende economie in de stad. Meer kunst en cultuur (in de vorm van culturele activiteiten) maakt het stadsdeel aantrekkelijk waardoor meer mensen naar het stadsdeel komen. De nieuwe generatie jongeren zou actief betrokken kunnen worden bij nieuwe coöperatieven en ondernemingen.

Daarnaast zien enkele groepen ook mogelijkheden in het financieel stimuleren van activiteiten in Nieuw-West. Deze stimulering moet bestaan uit zowel het helpen van bestaande ondernemers als het aantrekken van nieuwe ondernemers door subsidies te verstrekken en het creëren van een gunstig omgevingsklimaat waarin veiligheid voor ondernemers centraal staat. De overheid zou meer aandacht moeten hebben voor zelfstandige en voor sociale ondernemers.

Een focusgroep van ondernemers streeft een economisch model na waarbij zinvolle arbeid centraal staat voor mensen uit de buurt. Ze willen de lokale economie ondersteunen en waar nodig op gang brengen. Ze noemen het sociaal ondernemen. Vanuit hun passie proberen ze kostendekkend te werken. Niet dat ze niets willen verdienen, maar wat verdiend wordt komt ten goede aan de buurt. Ze doen dit los van subsidies en los van kredietverlening, want 'als je daarmee begint staat het hele nieuwe systeem gelijk weer ter discussie.' De enige subsidie die ze aanvragen is die voor startende ondernemers. Voor zzp'ers hebben ze net een nieuwe ontmoetingsruimte ingericht.

De kern van de activiteiten bestaat uit diensten die de buurtbewoners nodig hebben. Met behulp van lokale ideeën proberen ze een economie te creëren voor armen en kwetsbaren die niet aan het werk kunnen komen in de samenleving. Zo runnen ze een solidariteitswinkel, waar je een kapotte tv kan inleveren voor een die werkt, je betaalt naar draagkracht; een lokale groencoöperatie, waar mensen hun eigen voedsel verbouwen en tegelijkertijd het gevoel krijgen dat ze erbij horen. Een ander voorbeeld is de energiewinkel, waar initiatieven worden ontwikkeld voor zonne-energie; een afvalproject voor biogas; het mantelzorgproject, dat inmiddels een erkend leerbedrijf is. De betrokkenen stellen dat in de 'participatiesamenleving' de overheid functioneert op basis van een businessmodel, dat gebaseerd is op geld verdienen, en kosten-baten afwegingen. Daarbij komt dat de gehele gemeente wordt gecentraliseerd met als effect standaardisatie van alles en nog wat, terwijl de bewoners zo verschillend zijn. 'Eigen initiatieven van burgers worden zo de nek omgedraaid.' Ze weten dat eigen initiatieven waarmee je een bijdrage levert aan de buurt, geen geld opleveren maar op een ander wijze worden gewaardeerd. De overheid frustreert elk eigen initiatief met regels, aldus de focusgroep. Toch gaan ze door. Ze willen alternatieven verzinnen voor de huidige arbeidsmarkt, buurtbewoners voorrang geven bij de aanbesteding van werk, ook als niet alle papieren in orde zijn, en nadenken over zinvol werk en werkgelegenheid.

CONCLUSIE

'Welke mogelijkheden zien bewoners om de maatschappelijke en economische participatie in Nieuw-West te verbeteren?': dat was het onderwerp in dit hoofdstuk.

Nadenken over mogelijkheden om te participeren of 'meer' of 'anders' mee te doen is niet eenvoudig. Niet alle deelnemers konden daar met ons over in gesprek gaan.

Degenen die dat wel konden, willen ondersteuning van de overheid door versoepeling van regels, financiële tegemoetkoming en toegankelijk onderwijs. Ze willen meer vertrouwen tot stand brengen onder elkaar en in relatie met de (lokale) overheid. Veel deelnemers

willen aan het werk, zeggen dat dat tot hun mogelijkheden behoort en dat de overheid ze daarbij moet helpen. Zoals uit de citaten blijkt, verzinnen sommigen die een baan hadden alternatieven om meer mensen aan het werk te krijgen. De deelnemers die zich hebben verenigd in buurtinitiatieven en coöperatieve verenigingen willen een nieuwe relatie met de (lokale) overheid. Er kwamen alternatieven ter sprake om op een nieuwe manier de buurt te organiseren waarbij minder regels en meer eigen initiatief worden gehonoreerd en ondersteund.

SAMENVATTING EN CONCLUSIE

Doel van het onderzoek is inzicht verkrijgen in de economische en maatschappelijke participatie van bewoners in een bijzonder stadsdeel: Amsterdam Nieuw-West. De bedoeling is dat de resultaten van het onderzoek door beleidsmakers in kringen van overheid en bedrijfsleven meegenomen worden in hun beleidsoverwegingen en dat de uitvoering van het beleid meer afgestemd wordt op degenen voor wie het beleid is bedoeld.

We lieten ons leiden door de vraag: *Welke factoren dragen bij aan maatschappelijke en economische participatie in Amsterdam Nieuw-West volgens bewoners met een vermeende zwakke arbeidsmarktpositie?* We zijn de bewoners gaan opzoeken in hun eigen omgeving en netwerk en sloten aan bij de activiteiten die zij zoal doen. Het waren maatschappelijke activiteiten: we sloten aan bij het reguliere onderwijs, we bezochten kleine buurtinitiatieven en spraken met werknemers in grote bedrijven. Met behulp van gerichte gesprekken in zogeheten focusgroepen zijn we op zoek gegaan naar uiteenlopende vormen van participatie, naar de belemmeringen en mogelijkheden die de deelnemers ervaren en voor zich zien. In dit hoofdstuk geven we een samenvatting van hetgeen wij hebben gevonden en trekken wij conclusies.

GEWOON DOEN

Het merendeel van de deelnemers aan ons onderzoek is niet bekend met het participatiebeleid zoals dat wordt gevoerd door de overheid. Ze doen *gewoon* en ze *doen* gewoon. Waar de overheid uitgaat van een smalle definitie van participatie, gericht op arbeidsre-integratie en zelfredzaamheid, hanteren onze deelnemers een brede definitie. Zij vinden dat zij met de vele activiteiten die zij doen, meedoen aan de samenleving. Voor de focusgroepen is '(bijna) alles' participatie, maar de manier waarop zij daar invulling aan geven, verschilt. Zo zijn er groepen die bij participatie denken in termen van hulp geven aan familie en burens maar er zijn ook bewoners die mensen helpen die ze niet direct kennen. Anderen participeren door vrijwillig te werken in bestaande instellingen en in zelf opgerichte coöperatieve verenigingen. Met zelfgekozen vrijwilligerswerk laten bewoners zien wat ze kunnen. Anderen doen gedwongen vrijwilligerswerk en voldoen aan de plicht die de participatiewet hun oplegt. Weer anderen doen mee door deel te nemen aan de flexibele arbeidsmarkt, ze stapelen banen om zo een voldoende inkomen te verwerven.

Uit de analyse blijkt dat met het participatiebeleid van de overheid de grenzen vervagen tussen het publieke en het private domein. Ook in de definitie die de deelnemers geven is dat zichtbaar, maar op een andere manier. De verschillen tussen overheid en onze respondenten gaan over de activiteiten die gerekend worden tot economische en maatschappelijke participatie, over wel of geen ondersteuning en waardering, over wel of geen beloning. Waar de overheid zich voornamelijk richt op het activeren van burgers in de richting van formele betaalde of onbetaalde arbeid, definiëren burgers participatie als een breed palet van activiteiten die uiteenlopen van de stoep vegen tot het geven van (gratis) muziek- en taalles, en van hulp aan burens tot (financiële) hulp in het buitenland. Waar participatie vanuit de overheid voornamelijk gericht is op het terugdringen van het aantal mensen dat afhankelijk is van een uitkering (en veel minder op het voorkomen daarvan) is participatie vanuit de burgers meer gericht op het verrichten van activiteiten die deze bewoners als vanzelfsprekend 'moeten of willen' doen, die bevorderend zijn voor het welzijn van zichzelf en mensen in hun omgeving. De deelnemers gaan mee in de redenering van de overheid dat economische participatie gelijk staat aan maatschappelijke participatie. Voor de wet gaat economische participatie over het onafhankelijk van de overheid acteren, en als dat eenmaal is bereikt, trekt de overheid zich terug. Voor de deelnemers aan ons onderzoek staat economische participatie gelijk aan werken en geld verdienen met het liefst een perspectief op zekerheid van werk en inkomen, aan geld uitgeven. Ook onderwijs scharen zij onder economische participatie.

Gegeven de verschillende opvattingen over participatie van overheid en burgers én de verschillen tussen groepen burgers onderling, kunnen we stellen dat de smalle benadering

van de overheid niet helemaal aansluit bij participatie zoals allerlei burgers die beleven. De meeste deelnemers willen aan het betaalde werk. Er zijn echter ook mensen die ondersteunend en onbetaald werk doen omdat ze dat willen, dikwijls uit noodzaak, zodat degenen met betaald werk gevrijwaard worden van zorg, opvoeding en huishouden. Zij participeren op een indirecte economische manier. Dat doen ook degenen die studeren, mantelzorg verrichten en noodzakelijk vrijwilligerswerk doen.

ERVAREN BELEMMERINGEN

De deelnemers aan ons onderzoek noemen belemmeringen en voorwaarden waaronder ze kunnen participeren. Kennis van die belemmeringen en een oplossingsgerichte tegemoetkoming daaraan zou kunnen helpen bij meer effectieve participatie van bewoners van het stadsdeel. We zetten ze op een rij.

De *behoeften aan onderwijs* zijn net zo divers als de bewoners die we hebben gesproken. Respondenten die betaalde arbeid verrichten hebben ook een onderwijsbehoefte maar hebben geen tijd om aan onderwijsactiviteiten deel te nemen, een leven lang leren hoort dan ook niet bij hun werkelijkheid. Het niet kunnen volgen van onderwijs is ook een belangrijke belemmering voor mensen die geen betaalde arbeid verrichten. Ze spreken over de (on)toegankelijkheid van verschillende soorten onderwijs en over de voorwaarden om het onderwijs te kunnen volgen, zoals een tegemoetkoming in de studiekosten en kinderopvang. Wellicht wordt aan die voorwaarden voor bepaalde groepen al voldaan maar onze respondenten zijn er niet van op de hoogte.

De deelnemers ervaren *geen gelijke kansen op de arbeidsmarkt*. Degenen die wij gesproken hebben zeggen bijna allemaal te willen werken maar geven aan dat werkgevers niet op zoek zijn naar de kennis, vaardigheden en persoonlijkheidskenmerken die zij bezitten. Uit de bevindingen maken wij op dat er sprake is van een mismatch (onjuiste kwalificaties, leeftijd, ervaring) tussen vraag en aanbod maar ook van demoralisering, deels door de beleving van discriminatie (leeftijd en etnisch) en onzekerheid. Afwijzingen na sollicitatie en de angst voor mogelijke kortingen op de uitkering zijn de realiteit van alledag.

Gelijke uitkomsten op de arbeidsmarkt betekent ook gelijk zicht op een bevredigend loopbaanperspectief of op financiële zekerheid. Dat kan door het creëren van vaste arbeidsplaatsen en daarmee vast werk of door een meer toegankelijke arbeidsmarkt met flexibel werk. Tijdelijk werk leidt volgens de deelnemers vaak tot stressvolle situaties als het contract afloopt, de procedures die volgen kosten tijd en brengen onzekerheid van inkomen met zich mee. Toch zijn deze respondenten niet persé tegen flexibel werk als er tegelijkertijd sprake zou zijn van zekerheid van werkgelegenheid en inkomen.

Veel mensen die wij spraken kunnen niet *rondkomen van hun inkomen*. Het gaat de deelnemers dus niet alleen om het doen van betaald werk, maar ook om de hoogte van het loon. De hoogte van het minimumloon wordt als een belemmering gezien. Door verschillende baantjes en veel uren werken probeert een groep zich te onttrekken aan de armoedeval. Zij maken lange werkdagen met alle gevolgen van dien. Het verschil tussen het minimumloon en een uitkering met bijbehorende toeslagen is gering. Uit de gesprekken blijkt dat alleen al het gevoel of de onzekerheid niet te kunnen ontsnappen aan die armoedeval voor veel mensen als stressvol wordt ervaren. Met uitzondering van enkele jonge en hoog opgeleide respondenten verdelen de deelnemers de samenleving in mensen die iets hebben en de mensen (i.c. zij) die niets hebben. Ze geven aan dat voor hen de financiële en daarmee samenhangende sociale situatie nauwelijks verbetert als ze gaan werken.

De deelnemers dichten *de overheid* een belangrijke rol toe. Die is, in tegenstelling tot werkgevers, een bereikbare actor waar ze mee te maken hebben. Volgens hen zou de overheid bijvoorbeeld werkgevers ertoe kunnen aanzetten discriminatie tegen te gaan. De overheid zou bovendien voldoende banen moeten creëren die passen bij de werkelijke kwaliteiten van mensen. De deelnemers doelen ook op de creatie van nieuwe nog niet bestaande werkplekken. Zij vinden het 'rondpompen' van mensen op de arbeidsmarkt (van de ene tijdelijke baan of werkervaringsplek naar de andere onbetaalde stage) geen oplossing voor duurzaam meedoen aan de samenleving en vinden ook het vrijwilligerswerk dat ten koste gaat van bestaand betaald werk geen oplossing waaraan zij willen meewerken.

De deelnemers zeggen belemmerd te worden door *de wetten en regels*. Het overheidsbeleid zet niet aan tot actie en werkt soms remmend. De meer ondernemende deelnemers vragen om minder regels of om het flexibeler toepassen van de bestaande regels. Zij spreken de wens uit dat de regels niet zo vaak veranderen. De snelle veranderingen zorgen er vaak voor dat bewoners het gevoel krijgen dat ze achter de feiten (regels) aanlopen. Het leidt tot energieverpilling en demotivatie waardoor de respondenten een afwachtende houding aannemen.

De bewoners die bij ons aan tafel zaten maken zich zorgen om *de sociale samenhang* in de verschillende gebieden in het stadsdeel. Een belangrijke factor die de samenhang zou kunnen verbeteren is de inrichting van de fysieke omgeving en de organisatie van veiligheid. Zij wijzen op het ontbreken van (voldoende) ruimte om activiteiten te organiseren zoals huiswerkbegeleiding, muziek, spel, in gesprek gaan met elkaar en met andere etnische groepen. Het gaat de deelnemers ook om een scala aan gemakkelijk en moeilijker aan te pakken thema's zoals een evenwichtige samenstelling van de wijk, de aanpak en het voorkomen van criminaliteit, het terugdringen van winkelleegstand, het tegengaan van verpaupering. Een dialoog over deze kwesties tussen bewoners onderling en tussen de

overheid en de bewoners zou meer georganiseerd moeten worden, zodat er begrip kan ontstaan.

MOGELIJKHEDEN SCHEPPEN

Als we uitgaan van de smalle definitie van participatie kunnen we concluderen dat niet alle deelnemers of mensen in Nieuw-West in staat zijn om maatschappelijk en economisch te participeren. De dagelijkse problematiek die is terug te voeren op het ontbreken van voldoende werk en inkomen om het hoofd boven water te houden, is te groot. Door het geringe inkomen raken mensen in de problemen en zijn ze doorgaans minder in staat om de eigen mogelijkheden in te zetten en te benutten.

Zo ontbreekt het bij de jongeren met een dossier vaak aan een toekomstperspectief. De beelden die zij hebben gaan over vandaag en minder over morgen. Dat geldt overigens voor meer groeperingen, zo blijkt uit de analyse. Armoede en de daarbij behorende financiële en sociale situatie zorgen ervoor dat ook anderen niet denken vanuit een langetermijnperspectief en mogelijkheden in de toekomst, ze zijn gericht en gefocust op belemmeringen in de eigen situatie.

Voor deelnemers die voldoende kennis bezitten van de eigen vermogens en deze weten in te zetten op de formele of informele arbeidsmarkt, ontbreekt het volgens hen aan steun. De participatiewet is niet bedoeld voor hen maar eerder voor mensen die niet werken. Voor mensen die een onderdeel zijn van het precariaat is dat een kunstmatig onderscheid. De scheiding tussen het hebben van betaald, flexibel werk en werkloos zijn is uiterst dun. Doordat de betrokkenen (zij het met moeite of net niet) in hun eigen onderhoud voorzien, hebben zij nauwelijks contact met mensen die hen kunnen ondersteunen om optimaal te participeren. Ze zijn vaak teruggeworpen op zichzelf. Dat geldt niet voor hen die zich organiseren in buurtinitiatieven of coöperatieve verenigingen. We kwamen krachtige voorbeelden tegen waar mensen, door elkaar gesteund, alle mogelijkheden in het beleid en in de wijk aangrijpen om aan de slag te gaan. Door hen werd het plan geopperd aan te sluiten bij de kennis, vaardigheden en mogelijkheden van alle bewoners.

En daarmee komen we op de rol van de overheid, voor de deelnemers dé dominante actor waar zij mee te maken hebben. De overheid zou meer gericht moeten zijn op coproductie en meebeslissen. Ze bedoelen een intensieve samenwerking waarbij het stadsdeel een helpende hand biedt in het verwezenlijken van verschillende ideeën die een diversiteit aan bewoners zelf aandraagt in het kader van participatie. Het huidige uniforme beleid dat slechts gericht is op arbeidsmarkt en re-integratie draagt volgens de deelnemers niet optimaal bij aan de

verschillende participatiebehoefte van een ieder. De overheid zou meer mogelijkheden moeten scheppen om de capaciteiten, ideeën en oplossingen van bewoners mogelijk te maken. Ze noemen het wegnemen van verschillende belemmeringen, het ondersteunen van initiatieven en het wijzigen van het huidige discours rondom participatie.

In het gesprek over de mogelijkheden die de deelnemers zien om hun situatie te verbeteren, staan zij ambivalent tegenover de overheid. De mensen met wie wij spraken willen zelf verantwoordelijk zijn en zelf bepalen op welke wijze zij participeren maar zeggen tegelijkertijd niet zonder de hulp van de overheid te kunnen. De overheid moet hen beschermen en hen financieel helpen op een manier die aansluit bij de mogelijkheden van de verschillende bewoners. De bewoners voelen zich alleen staan omdat ze alleen op individueel niveau een initiatief kunnen nemen. Op collectief niveau zijn ze niet bij machte om bepaalde instituties (zoals uitvoerende en controlerende organen), maar ook de arbeidsmarkt aan te zetten tot een verandering.

Het dominante beeld dat burgers die niet economisch participeren, parasiteren op de samenleving, stimuleert mensen die zich gemarginaliseerd voelen niet bij het verwezenlijken van hun mogelijkheden. Uitgaande van de capability benadering zou vertrouwen en positief stimuleren een mogelijkheid zijn om de negatieve boventoon die nu heerst te overstemmen. Of, zoals Standing zegt: *'People should be trusted to think and act in their best interests, and should be trusted to respect others. They should not be treated as lazy, potential criminals, law breakers or inherently selfish.'* (Standing, 2011, p.156).

CONCLUSIE

Uit de analyse blijkt dat de meeste respondenten actief deelnemen en de mensen die dat minder doen daar uiteenlopende redenen voor hebben. De meesten ervaren belemmeringen in de directe en indirecte omgeving die volgens hen met financiële middelen en hulp van de overheid gereduceerd zouden kunnen worden. De mogelijkheden die de overheid nu biedt zijn niet afdoende voor mensen om te participeren zowel volgens de brede als de smalle definitie.

Gezien de verschillende opvattingen van burgers concluderen wij dat het participatiebeleid effectiever kan en dat het verplichten en het standaardiseren van activiteiten (zoals solliciteren, volgen van een re-integratietraject of het verrichten van gedwongen vrijwilligerswerk) te eenzijdig is en niet het gewenste effect sorteert voor de diversiteit aan bewoners in het stadsdeel. Participatie gaat over maatschappelijk en economisch meedoen,

kent geen scherpe grenzen tussen het publieke en het private domein en gaat over betaald en onbetaald werk, mét de daarbij noodzakelijke ondersteuning.

Voor een effectief participatiebeleid is wederzijdse kennis nodig van de opvattingen van de stakeholders, degenen die de wet uitvoeren en ondersteuning aanbieden en de ontvangers van die ondersteuning: de bewoners met een onzekere en zwakke arbeidsmarktpositie of een afstand tot de formele bestaande arbeidsmarkt.

Ervan uitgaand dat ieders noden en verlangens even belangrijk en daarmee even nastrevenswaardig zijn (Sen, 1999), concluderen wij dat de economische en maatschappelijke participatie van de bewoners van Nieuw-West maximaal benut en ontplooid zou moeten worden. Dat kan door elkaar goed te leren kennen en te begrijpen. De overheid zou een helpende hand moeten bieden om ervoor te zorgen dat burgers niet in een geleidelijk proces verwickeld raken van belemmeringen en onmogelijkheden, ze zou niet gelijk in algemeen geldende oplossingen, regels, procedures en sancties moeten schieten. Een dialoog over de benutting van mogelijkheden kan een context scheppen waarin ieders 'capabilities' als vanzelfsprekend aan bod kunnen komen.

EN TOEN...

Tijdens onze tocht door Amsterdam Nieuw-West zijn wij allerlei mensen tegengekomen, met een diversiteit aan opvattingen over economische en maatschappelijke participatie. Sommigen konden actief verbetermogelijkheden bedenken of hadden hier al eigen ideeën over. De onderzoeksresultaten laten wel spanningen zien tussen de wijze waarop mensen participeren, de verbeteringen die zij voorstaan en de verwachtingen van de samenleving. In dit laatste hoofdstuk gaan we in op die spanningsvelden en proberen ze te duiden. Ze gaan over zelfverantwoordelijkheid en zelfredzaamheid, over volledige werkgelegenheid, over uniforme regels en sancties als onderdeel van de sociale zekerheid. Deze onderwerpen helpen de lezer wellicht de praktijk te begrijpen en geven richting aan mogelijke coördinatievraagstukken over participatie in het publieke domein.

(ZELF)VERANTWOORDELIJKHEID

Waar de verzorgingsstaat ooit uitging van een gedeeld maatschappelijk belang van werkgevers en werknemers en de overheid over het collectieve welzijn waakte, zette het poldermodel de belanghebbenden rond de tafel om gezamenlijk oplossingen tot stand te brengen. Deze op samenwerking gerichte zienswijzen zijn nu steeds minder aan de orde. Het maatschappijbeeld waarbij de mens wordt beschouwd als een economisch handelend wezen is meer dominant geworden, een beeld waarbij de mens wordt gedreven door

individualisme, competitie en zelfverantwoordelijkheid (Mills, 2006; Engelen, 1995). Het zorgdenken heeft plaatsgemaakt voor marktdenken, de overheid faciliteert.

De overheid trekt zich terug en stuurt aan op meer verantwoordelijkheid bij private partijen, de burgers in Amsterdam Nieuw-West ervaren het aan den lijve. De mensen die wij spraken begrijpen daardoor de overheid niet meer. Ze willen wel zelf meer verantwoordelijkheid, maar zeggen ook dat zij niet alles alleen kunnen. Zij hebben immers niet de mogelijkheid om werkgevers aan te zetten tot het creëren van meer betaalde arbeidsplaatsen, ze kunnen niets doen aan ongewenste mechanismen zoals discriminatie en ze hebben geen invloed op de negatieve gevolgen van flexibele arbeid. Daar moet de overheid hen bij helpen, zo blijkt uit onze analyse. De mensen willen weten welke verantwoordelijkheid de overheid – de democratisch gekozen politici waar zij wel invloed op hebben – zichzelf toedicht.

Uitgaande van een smalle definitie van participatie – waarmee formeel betaalde arbeid en formeel vrijwilligerswerk wordt bedoeld – hebben werknemers, werkgevers en de overheid een gedeelde verantwoordelijkheid. Waar de overheid zich terugtrekt maar wel wil faciliteren, zien we een spanning tussen de verantwoordelijkheden van twee partijen: die bij de werkgevers thuishoren en die de werkzoekenden op zich kunnen nemen. Volgens onze respondenten is het de verantwoordelijkheid van de overheid om niet alleen hen maar ook werkgevers te activeren. Op de arbeidsmarkt zijn vraag en aanbod immers niet in balans en komen partijen niet vanzelfsprekend bij elkaar. Het is aan de overheid om vast te stellen welke bijdrage de werkgevers zouden moeten leveren aan het verwezenlijken van de participatiedoelstellingen zoals die in de wet zijn vastgelegd. Daarna zouden we, met die richtlijn als uitgangspunt, kunnen constateren welke bedrijven de gedeelde verantwoordelijkheid onderschrijven en dus meedoen in Nieuw-West.

ZELFREDZAAMHEID

Zelfredzaamheid is eigenlijk een vreemd woord, mensen zijn immers fundamenteel afhankelijk van elkaar. De gedachte van een zelfredzame enkeling is fictie (Van Heerikhuizen, 1997). Zelfredzaamheid verwijst naar een groep mensen die zich collectief bezighoudt met de wijze waarop de leden ervan in hun levensonderhoud voorzien en zichzelf beschermen tegen vijanden. Dat is de reden dat sommige groepen de overheid niet nodig hebben voor een inkomen, ze hebben een goed netwerk en kunnen het voor zichzelf prima regelen in onze samenleving. Er zijn ook groepen die daarentegen geen bepalende invloed op de economie hebben en de overheid nodig hebben voor hun eigen levensonderhoud. Er zijn bewoners die zich in hun eigen etnische groep terugtrekken, zelfredzaam proberen te zijn, uit bescherming

tegen een bedreigende buitenwereld. Zij proberen te overleven in hun eigen vertrouwde omgeving. Uit onze analyse blijkt dat dit in Nieuw-West ook gebeurt.

Om zelfredzaamheid te begrijpen is een analyse nodig van de netwerken waarin mensen zich verenigen. Het zou effectief kunnen zijn om niet slechts enkele individuen weerbaarder te maken maar om de groepen te versterken waarbinnen zij functioneren. Uit onze analyse kunnen wij niet opmaken dat werkenden zelfredzaam zijn en werklozen niet. Nieuwe netwerken en groepen waarbinnen mensen zichzelf redden kunnen door de traditionele scheidslijnen heenlopen. De verschillende coöperaties in ons onderzoek deden daar een poging toe. Zij hebben echter een overheid nodig die niet naar de individuen kijkt maar ze als collectief daarbij helpt. Het is interessant te onderzoeken of en hoe nieuwe sociale verbanden en buurtinitiatieven verstevigd en ondersteund kunnen worden.

VOLLEDIGE WERKGELEGENHEID

In de grondwet (artikel 19) staat dat mensen een onvervreemdbaar recht hebben op arbeid. Met die wet stelt de overheid zich garant voor volledige werkgelegenheid. Twijfels of volledige werkgelegenheid mogelijk is, worden zowel door de politiek als door de wetenschap regelmatig onder de aandacht gebracht.

Een deel van onze respondenten die nu inactief zijn volgens een smalle definitie van economische participatie, is toe te leiden naar werk. Opleiding en training kunnen bijdragen om die toeleiding te vergemakkelijken. Een hartelijk welkom door de ontvangende arbeidsorganisaties is echter nog veel belangrijker (Nussbaum, 2011). De deelnemers die geen betaald werk verrichten, geven aan dat zij daartoe niet in staat zijn omdat hun vermogens niet 'gewaardeerd' worden door werkgevers. Het gaat daarbij niet louter om hun vakkennis, maar steeds vaker om sociale en persoonlijkheidskenmerken.

Onze gesprekspartners zien graag dat de overheid een meer sturende rol gaat spelen om hun vermogens beter te laten aansluiten bij de op dat moment vigerende arbeidsmarkt. Maar die rol lijkt onbespreekbaar op een markt waarin vraag en aanbod niet in balans zijn en die ervoor zorgt dat er voor een aantal mensen geen betaald werk is. Volledige werkgelegenheid is in de huidige samenleving in Nieuw-West een fictie. Om daaraan tegemoet te komen zou in onderling overleg vastgesteld kunnen worden wat een acceptabel percentage inactieve burgers zou mogen zijn.

UNIFORME REGELS

De overheid functioneert volgens een businessmodel dat gebaseerd is op een afweging van kosten en baten. Ze is ingekrompen, heeft zich teruggetrokken en is getransformeerd

naar een regulerende staat. De verantwoordelijkheid voor het publieke belang is door die kosten-baten analyse in toenemende mate buiten de overheid geplaatst (Stellinga, 2012). Deze constatering staat haaks op wat onze deelnemers graag zouden willen: een vaste relatie met de overheid en meer direct contact, gebaseerd op vertrouwen.

Door de kostenreductie zijn algemene beleidsrichtlijnen verworden tot een pragmatisch ingevulde standaardaanpak. Zo'n uniforme aanpak is immers goedkoper dan een aanpak die uitgaat van diversiteit. Dat de overheid in Nieuw-West desondanks pogingen onderneemt om maatwerk te verrichten wordt niet als zodanig ervaren door veel van de bewoners, zo blijkt uit onze bevindingen. Zij spreken van een uniforme aanpak en van regels die werkelijke participatie belemmeren.

SANCTIONEREN EN (SOCIALE) ZEKERHEID

We weten dat sanctioneren een effect heeft op activering richting betaald werk (Bolhaar e.a., 2014) maar we weten niet wat voor effect dat heeft op het sociaal en psychologisch welzijn. Uit de psychologie is al decennia lang bekend dat waarden meer effect heeft dan straffen. Als participatie gereduceerd wordt tot het aantal mensen dat deelneemt aan met name de betaalde arbeidsmarkt kan het aantal niet-werkenden door sanctioneren wel afnemen. Het blijft voor ons de vraag of dat een gezonde vorm van participeren is, waarbij de werkelijke capaciteiten van een ieder tot zijn recht komen.

Mensen hebben zekerheid nodig. Uit onderzoek is gebleken dat onzekerheid over werk en inkomen niet bijdraagt aan de participatie en het welzijn van de burgers (Standing, 1999). Ons onderzoek bevestigt dit. Het recht op zekerheid is afhankelijk van condities waaraan niet alle burgers kunnen voldoen omdat hun sociale situatie het niet toelaat. Zij willen er soms niet aan voldoen omdat het hen niet helpt uit de voor hen ongewenste situatie te komen. De condities voor participatie volgens een smalle definitie zijn gericht op het verrichten van betaald werk en dat is afhankelijk van het aanbod op de arbeidsmarkt. Als de condities afhankelijk zijn van factoren waar mensen geen directe invloed op kunnen uitoefenen, is het de vraag of sanctioneren bijdraagt aan participatie: het activeren van mensen door dwang. Uit onze data blijkt dat onzekerheid over wat verwacht wordt tot terughoudendheid, ongemotiveerdheid en soms onbereidwilligheid leidt. Onzekerheid over werk leidt bij werkenden tot angst inkomen te verliezen en weer afhankelijk te zijn van een uitkering, onzekerheid over werk geeft stress. Zowel voor werkzoekenden als voor werkenden zijn er signalen die erop duiden dat mensen in zo'n situatie hun werkelijke capaciteiten niet inzetten – en niet kunnen inzetten – ten dienste van de participatiesamenleving.

DANKWOORD

De tekst is pas afgerond na een woord van dank aan allen die aan deze publicatie hebben bijgedragen. Dat zijn natuurlijk op de eerste plaats alle bewoners uit Nieuw-West en hun vertegenwoordigers die wij hebben gesproken. We kunnen ze niet met naam en toenaam noemen omdat we hen hebben beloofd dat ze anoniem zouden blijven.

Elk groeps gesprek werd geleid door twee docent/onderzoekers van het lectoraat gedifferentieerd HRM en de opleiding HRM van de Hogeschool van Amsterdam. Het waren Angelique Hunkar, Daniel van Middelkoop, Eline van der Steen, Hajar Rifi, Joris Methorst, Lisette Padrach, Luca Lopes De Leao Laguna, Mariejo Stassen, Mirjam de Swart, Pauline Koeleman, Peter Horsseleberg en Yolanda van Nugteren.

Ook dank aan de tweedejaars studenten van de module 'onderzoeksvaardigheden'.

Zij toonden zich enthousiast en vonden het leerzaam om mensen te ontmoeten uit een geheel andere leefwereld dan die van henzelf en om hun verhalen te mogen optekenen.

Ze zeiden daarentegen verbaasd te zijn dat de mensen uit Nieuw-West in sommige opzichten wel weer heel erg op hen lijken.

Tot slot dank aan Lucy Kerstens voor het begeleiden van deze publicatie.

LITERATUURLIJST

Bolhaar, J., Ketel N. & Klauw, van der B. (2014). *Onderzoek naar effectiviteit inzet re-integratie instrumenten DWI (eindrapport)*, Amsterdam: Vrije Universiteit.

Engelen, E. (1995). *De mythe van de markt: Waarheid en leugen in de economie*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Heerink, M. & Pinkster, S. (2009). *Onderzoek in zorg en welzijn: een praktische inleiding*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.

Kalleberg, Arne L. (2006). *The Mismatched Worker*. New York: W. W. Norton & Company.

Ketelaar, P., Hentenaar, F., & Kooter, M. (2011). *Groepen in focus: In vier stappen naar toegepast focusgroeponderzoek*. Utrecht: Boom Lemma.

Merton, R., Fiske, M., & Kendall. (1956). *The focussed interview*. Glencoe, Illinois: The Free Press.

Mills, J. S. (2006). *Principles of Political Economy*. New York: Cosimo, Inc.

Mullainathan, S. & Shafir, E. (2013). *Schaarste: Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*. Amsterdam: Maven Publishing.

Nussbaum, M. C. (2011). *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge, Mass: Belknap Press.

Putters, K. (2014). *Rijk geschakeerd: Op weg naar de participatiesamenleving* (No. 2014-20) (p. 60). Den Haag: SCP.

Schmid, G. (2010). *The future of employment relations Goodbye "Flexicurity" – welcome back transitional labour markets?* Working Paper 10-106, Amsterdam. Retrieved from http://www.uva-aias.net/uploaded_files/publications/WP106-Schmid.pdf.

Sen, A. (1999). *Commodities and Capabilities* (New Ed edition). Delhi; New York: OUP India.

Standing, G. (1999). *Global Labour Flexibility*. Basingstoke: Palgrave.

Standing, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class* (1st ed.). London: Bloomsbury Academic. Retrieved from <http://www.bloomsburycollections.com/book/the-precariat-the-new-dangerous-class/>.

Stellinga, B. (2012). *Dertig jaar privatisering, verzelfstandiging en marktwerking*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Tonkens, E. H. & Verhoeven, I. (2012). *Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid*. Amsterdam: Pallas Publications.

Van de Wijdeven, T., De Graaf, L. & Hendriks, F. (2013). *Actief burgerschap: Lijnen in de literatuur* (p. 55). Tilburgse School voor Politiek en Bestuur.

Van Heerikhuizen, B. (1997). Figuraties van zelfredzaamheid. In K. Schuyt (Ed.), *Het sociaal tekort. Veertien sociale problemen in Nederland* (pp. 184 – 193). Amsterdam: De Balie. Retrieved from <http://hdl.handle.net/11245/1.130463>.

Cijfers van het CBS laten zien dat het aantal bijstandsgerechtigden eerder toe- dan afneemt, ondanks de economische groei. Ze tonen ook aan dat er elke dag meer onzekere banen en flexibele contracten bijkomen. Deze publicatie laat zien wat er achter deze cijfers schuilgaat. Het betreft het verslag van een onderzoek naar de manier waarop mensen leven en samen leven. De participatiesamenleving stelt daarbij nieuwe kaders. Vanuit het perspectief van de bewoners van Amsterdam Nieuw-West met een onzekere arbeidsmarktpositie worden hun participatie en de participatiemogelijkheden beschreven. Het zijn mensen die werken, in loondienst of zelfstandig, en daarvoor een minimuminkomen verwerven, het zijn uitkeringsgerechtigden en mensen zonder uitkering of inkomen, mannen en vrouwen, ouderen en jongeren. Daarmee gaat participatie over betaald en onbetaald werken, over zorgen en onderwijs volgen.

Samen met het stadsdeel zijn we op zoek gegaan om antwoord te krijgen op de vragen wat bewoners zoal verstaan onder participatie, wat ze belemmert en welke mogelijkheden zij zien om het stadsdeel voor hen leefbaar te houden of te maken. De bewoners noemen kleine verbeteringen die snel zijn in te voeren. Maar zij stellen ook de grote vraagstukken aan de orde over de verdeling van werk en inkomen, de verantwoordelijkheid daarvoor en de rol van de overheid daarin.

De Hogeschool van Amsterdam draagt met het speerpunt Urban Management bij aan het oplossen van grootstedelijke vraagstukken. Urban Management staat voor een multidisciplinaire aanpak en is georganiseerd in zogeheten fieldlabs. Deze publicatie komt voort uit de activiteiten van het fieldlab Nieuw-West. De schrijvers zijn werkzaam bij het lectoraat gedifferentieerd HRM van CAREM, Centre for Applied Research on Economics & Management, een faculteitsbreed kenniscentrum voor praktijkgericht economisch onderzoek van de Hogeschool van Amsterdam.

© 2016, Hogeschool van Amsterdam

Hogeschool van Amsterdam

Wibautstraat 3B

1091 GH Amsterdam

www.hva.nl/carem

www.hva.nl/urbanmanagement